

Listy

Ročník 32
Cena 30 Kč / 1,20 €

3
2025

SLOVÁKOV A ČECHOV, ktorí chcú o sebe vedieť viac

• Igor Otčenáš – rozhovor Listov: Laco Kerata – Nemám rád čistý realizmus • Peter Cabadaj – Žijúci klasik slovenskej literatúry (spisovateľ Peter Jaroš mal 85 rokov) • Anna Sláviková – Jozef Šimonovič – Najväčší nepriatelia Slovákov sú Slováci • Igor Otčenáš – Slovenská a česká knižnica • Peter Kozma – Elektromobilita – výhody a nevýhody • Jarmila Wankeová – Architektúra, ktorá si kladie za cieľ slúžiť – rozhovor s architektom Jánom Stempelom • Alojz Kontrik – František Xaver Daniš • Vladimír Dubeň – Róbert Dúbravec – maliar príbehov pre deti • Petr Kuneš – Jedinečný exponát Muzea města Prahy • Príloha Lampáš – Alexandra Brocková – Nadějně putování • Soňa Mihaličková – Maliarka milujúca život, Lea Mrázová •

Výber zo slovenských programov na marec a apríl 2025

Programy DOMUS SM v ČR, z.s. a SI

12. marca 2025 15 hod.

Muzeum Karlovy Vary

Stretnutie so Slováckmi na Karlovarsku

Pripravili DOMUS SM v ČR a ROS Karlovy Vary vďaka podpore MK ČR.

20. marca 2025 17 hod.

DNM Vocelova 602/3, knihovna 17 hod.

Podvečer so slovenskými knihami

Pripravil DOMUS SM v ČR vďaka podpore MK ČR a Magistrátu hl. m. Prahy.

26. marca 2025 14 hod.

Gymnázium Broumov

Národnostné menšiny v ČR od roku 1948 do roku 1960

Výklady s besedou a exkurzia pre žiakov gymnázia.

Pripravili PhDr. Helena Nosková, CSc.

a Mgr. Šárka Rambousková vďaka podpore MŠMT v ČR.

7. apríla 2025 17 hod.

DNM knižnica

Veľká noc a jej zvyky a tradície u národnostných menšín

Pripravil DOMUS SM v ČR vďaka podpore MK ČR

a Magistrátu hl. m. Prahy.

OHLÉDNUTÍ

Ve štvrtok 20. 2. 2025 Gymnázium Bruntál a Klub Za starý Bruntál usporiadali komunitní setkání na našem gymnáziu, kde představily úspěšné práce našich studentek z Pražské mezinárodní konference veřejnosti. Své práce prezentovaly dvojice Natálie Bystrická a Veronika Pomykalová a dvojice Klára Vokálová a Anežka Vrbová. Mladší dívky s taktéž oceněnou prací pro nemoc nepřišly. Poslechnout práce si přišlo 42 zájemců z bruntálské a krnovské (řecké) veřejnosti, přišly i obě hlavní pamětnice – paní Elavsky a paní Hroncová. Publikum ocenilo obě vystoupení velkým potleskem. Zástupce ředitele Mgr. Antonín Zgažar na úvod seznámil přítomné s konferencí, jejím smyslem a významem a promítl fotografie z té poslední. Na závěr předal dívkám diplomy a knihy, které jim zakoupil Klub Za starý Bruntál.

Uvedené programy pripravené DOMUS SM v ČR sa uskutočnia vďaka finančnej podpore MK ČR, Magistrátu hl. m. Prahy a MŠMT v ČR, ktorú udelili projektom DOMUS SM v ČR.

Úřad vlády České republiky

Domus

MINISTERSTVO KULTURY

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

ÚRAD PRE SLOVÁKOV ŽIJÚCICH V ZAHRANIČÍ

Slovo redaktora

Vážení a milí čitatelia, marec je plný sviatkov, tradičných i nových, veselých i smutných. 1. marca majú svoj sviatok omyly v kalendári. Sviatok bol stanovený na 30. februára, ale pretože tento deň neexistuje, patrí mu 1. marec. Ďalším recesistickým sviatkom je Deň π , áno, toho pí z obvodu a obsahu kruhu, patrí mu 14. 3.

Celý mesiac majú sviatok knihy. Nevyplnili sa predpovede, že knihy stratia svoj význam, sú tu a darí sa im dobre. Knižnica sa nám postupne plní, občas stojí za to prečítať si aj staré knihy. A nenachádzam v nich vždy to, čo som videla pred maturitou – knihy o nešťastnej láske Anny Kareninovej a Madame Bovaryovej sú dnes pre mňa knihami o nepochopiteľnej zrade lásky k vlastnému dieťaťu. Knihy, ktoré som nedokázala prečítať kedysi, nedočítam ani dnes, u Angeliky som sa nikdy nedostala za stranu 16. Na nočnom stolíku mám knihu Leo Rostena v geniálnom preklade Antonína Přídala Pan Kaplan má stále triedu rád. Zaháňa čierne myšlienky a prináša pohodu a úsmev. A ak máte dost času a záujem o staré dejiny, odporúčam prečítať si Šest žen Jindřicha VIII. od Alison Weirovej. V televízii bolo niekoľko seriálov i samostatných filmov, kniha na 567 stranách prináša vyčerpávajúci popis života a doby, vychádza z archívnych dokumentov, nie sú tu dohady a autorská licencia. Bohato čerpá aj z informácií v dopisoch veľvyslancov Španielska, Francúzska a Nemecka.

Marec býval symbolom jari, ale aj to sa mení. Prvý jarný deň je už 20. 3., niekedy po zime prichádza leto. Klimatické zmeny nás učia, že len triediť odpad už nestačí, musíme sa starať aj o prírodu okolo nás. Každý strom znižuje vo svojom okolí teplotu o 5 stupňov, je to najlacnejšia klimatizácia. Všetci nemáme možnosť sadiť stromy, ale všetci máme možnosť sledovať, čo sa deje so stromami okolo nás. Rušiť fontány, vyrubovať stromy a betónovať nové parkoviská si vyžaduje náš aktívny nesúhlas. Veď všetky peniaze, ktoré idú zo zvyšovania daní z nehnuteľností, zostávajú v územných celkoch a dnes už nie sú peniaze hlavným problémom životného prostredia. A ak vám zostane čas, navštívte film nášho kamaráta, režiséra Jána Sebechlebského Tichá pošta. Je z konca vojny, z pohraničia Protektorátu a Sudet. Odvaha a statočnosť v podaní detí je hlavnou myšlienkou tohto filmu.

Eva Zajíčková, marec 2025

Ilustrácia: Dominika Sládková Paštéková

OBSAH

Rozhovor Listov: Laco Kerata – Nemám rád čistý realizmus.....2
Igor Otčenáš

Žijúci klasik slovenskej literatúry
(Spisovateľ Peter Jaroš mal 85 rokov) 5
Peter Cabadaj

Jozef Šimonovič – Najväčší nepriatelia Slovákov sú Slováci 8
Anna Sláviková

Slovenská a česká knižnica 10
Igor Otčenáš

Elektromobilita – výhody a nevýhody 12
Peter Kozma

Architektúra, ktorá si kladie za cieľ slúžiť – rozhovor s architektom
Jánom Stempelom 14
Jarmila Wankeová

František Xaver Daniš 16
Alojz Kontrik

Róbert Dúbravec – maliar príbehov pre deti 18
Vladimír Dubeň

Jedinečný exponát Muzea mesta Prahy 20
Petr Kuneš

Príloha Lampáš.....21
Nadějné putování
Alexandra Brocková

Maliarka milujúca život, Lea Mrázová
Soňa Mihaličková

Listy Slovákov a Čechov, ktorí chcú o sebe vedieť viac

Vydáva: Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR v spolupráci s Klubom slovenskej kultúry a Slovensko-českou spoločnosťou
• Sídlo redakcie: Voceľova 602/3, 120 00 Praha 2 • Číslo 3/2025 pripravili: šéfredaktorka PhDr. Helena Nosková, CSc., tel.: 603 824 370, zodpovedný redaktor a grafická úprava Milan Šmíd, tel. 604 545 555, redakcia – Eva Belzová, Ing. Eva Zajíčková, CSc. • Výtvarná spolupráca: Dominika Sládková Paštéková • Redakčný kruh: Miroslav Brocko, Mgr. Martin Guzi, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., PhDr. Radovan Čaplovíč, Toňa Revajová • E-maily: noskova@usd.cas.cz, listy@franklin.cz • Rozširuje DOMUS SM v ČR, Klub slovenskej kultúry a Česká pošta, s.p. • Internetovú verziu nájdete: www.klubsk.net • LISTY vychádzajú vďaka podpore MK ČR a ÚSZZ SR • DTP: Studio Franklin • Tlač: Tiskárna Triangl • Do tlače odovzdané 6. 3. 2025 • Registrácia vydavateľa časopisu LISTY – Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR: MK ČR E 6584 • ISSN 1213–0249 • Cena jedného výtlačku je 30 Kč/1,20 € • Ročné predplatné 120 Kč prijíma Dokumentačné a múzejné stredisko slovenskej menšiny v ČR a KSK na adrese redakcie a číslo účtu 43-4323110237/0100 • Nevýžiadané rukopisy sa nevracajú • Akékoľvek rozširovanie celku aj častí textov v elektronickej alebo v papierovej verzii podlieha schváleniu vedenia DOMUS SM v ČR a KSK • Foto na titulnej stránke: Peter Surnák – Biely kvet

Nemám rád čistý realizmus

ROZHOVOR LISTOV

Laco Kerata sa narodil 1. januára 1961 v Novákoch. Je absolventom divadelnej réžie na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. V roku 1991 spolu s Blahom Uhlárom a Milošom Karáskom založili legendárne avantgardné Divadlo Stoka, v ktorom pôsobil do roku 2002 ako spoluautor a herec asi v pätnástich inscenáciách. Neskôr založil divadelné združenie MED – My Experimental Drama.

Napísal viac ako dvadsať divadelných a rozhlasových hier. Vydal niekoľko básnických zbierok. Jeho román *Zlý herec* sa dostal v roku 2010 do finále ceny *Anasoft litera* a vyšiel aj v českom preklade. V roku 2013 mu vyšla zbierka poviedok *Malé domov*, v roku 2014 ďalší román *Ešte som tu a zostanem*. Z angličtiny preložil niekoľko divadelných hier. V roku 2020 mu vyšla kniha poviedok *Na okraji mojej hory*, ktorá sa dostala do finále *Anasoft litera*. Pracuje aj ako režisér v Slovenskom rozhlase. Prosím, zoznámte sa: Laco Kerata.

Môže slovenský divadelný režisér pochádzať z Novák?

Môže. Keď sa tam narodí. Ale potom musí ako šesťročný odísť do Bratislavy, lebo jeho otec, chemický inžinier, zodvihne kotvy a zavelí, že sa rodina sťahuje do veľkého mesta. Takže sa považujem za Bratislavčana.

...a tam už nie je k divadlu tak daleko, však?

Nie je. Ale mňa to bavilo už od detstva, len v Bratislave na to boli lepšie podmienky. Chodil som do Ludusu, čo bola vtedy ešte ľudová škola umenia. Tam som nadobudol pocit, že mám talent. Tam mi šéf súboru Peter Kuba povedal, že mi to dobre, teda divadelne, myslí, že by bol zo mňa dobrý režisér. A tak som sa do toho pustil naozaj s vervou. Začal som čítať po nociach preklady antických hier, dokonca aj Stanislavského.

Slovenský stredoškólák čítal Stanislavského?

Jasné. Začal som byť fanatikom divadla. Už ako trinásťročný som žobronil, aby ma uvádzačky pustili dnu a aj sa nado mnou často zľutovali.

Ale váš diapazón je naozaj obdivuhodný. Divadlo, preklad, rozhlas, réžia, divadelné hry...

Ja mám takú povahu, že musím robiť veci naplno a všetky moje aktivity sú vlastne pospájané. A mal som šťastie na všeobecné vzdelanie, lebo som chodil, chvalabohu, na gymnázium, nie na konzervatórium, ako som pôvodne zamýšľal.

Prečo nie konzervatórium?

Lebo sa tam síce možno naučíš spievať, tancovať a hrať, ale nevieš veľa zo slovenčiny, matematiky, histórie a všetkého, čo je na život oveľa potrebnéjšie. A ja som mal okrem toho aj šťastie v tom, že som istý čas prežil v Pakistane, kde bol otec

ako chemik vyslaný na pracovisko OSN. Tam som sa naučil dobre po anglicky, čo som neskôr využil nielen počas vojenskej služby, kde som fungoval na odposluchoch konverzácie medzi americkými jednotkami v Nemecku, ale neskôr aj ako prekladateľ. A dosť mi ten pobyt prospel, považoval som svet za otvorenější a zaujímavejší.

Potom zrejme prišlo štúdium na VŠMU. Vraj vás na prvýkrát nezobrali?

To je pravda. Našťastie. Lebo som chcel študovať herectvo. Po vojne ma zobrali na réžiu, kde som samozrejme prišiel aj do styku s herectvom a hercami. Bolo to oveľa komplexnejšie štúdium, ako herectvo. Vedúcim môjho ročníka bol Peter Mikulík, čo považujem za šťastie. On vtedy začínal a my sme boli jeho prvý ročník, tak sa to prepojilo.

Kedy a prečo došlo vo vašej divadelnej kariére takpovediac k prehodeniu výhybky od klasického divadla k menej tradičným – na tú dobu – divadelným formám?

To už bolo po novembri 1989. Po prvý raz som bol zamestnaný v Trnavskom divadle, kde pôsobil Blaho Uhlár. Už predtým sme robili spolu pomerne netradičné jednorazové, improvizované predstavenia. Postupne sme si s Blahom porozumeli. Niečo sme cítili vo vzduchu, že by sme mali spolu robiť.

Zrejme už hovoríme o tom, ako sa začala formovať legendárna Stoka, však?

Presne. Hoci Stoka bola spočiatku len partia kamarátov, Miloš Karásek, Vlado Zboroň, Inge Hrubaničová... Ja som bol rád, lebo som sa začal uvoľňovať z akéhosi zovretia, ktoré som si priniesol zo školy. V Stoke sme to celé obrátili – my sme nehovorili, nemudrovali a potom skúšali. My sme priamo robili, hľadali, len málo mudrovali. A ešte jedna vec bola pre mňa dôležitá. Mal som už tridsať rokov, ale kým som nezačal robiť tento typ divadla, vôbec mi nenapadlo, že by som mohol niečo písať. Myslel som si, že budem len herec a režisér. Potom som raz niečo priniesol a ono sa to kolegom a kamarátom páčilo.

Jednou z kľúčových inscenácií Stoky – ak sa to tak dá nazvať – bola hra Eo Ipso. Podieľali ste sa na tom už aj autorsky?

Tá poetika vychádzala z mojich dvoch textov, takže sa to dá tak povedať. Ale výsledok bol vždy viac či menej dielom všetkých. Mňa to písanie chytilo. Poslal som niečo Dušanovi Dušekovi a Janovi Štrasserovi do Slovenských pohľadov – im sa to páčilo tiež. Tak som sa stal aj slovenským spisovateľom.

Zmenilo sa vo vašom profesnom živote okrem divadla aj niečo iné?

Začal som robiť dabingy, reklamu, skrátka zarábam som si na živobytie. A po ôsmich rokoch ma to divadlo tak trochu aj prestalo baviť. Ale aby to nevyznelo zle: bol to skvelý život, myslím tvorivo. Blaho Uhlár bol skvelý psychológ, on prejavoval voči každému obdiv, takže v Stoke vládla veľmi družná atmosféra. Zájazdy či už doma, alebo do zahraničia, to bolo niečo neopakovateľné. Hrali sme vo Francúzsku, v Anglicku, v Amerike, niekedy to bolo až neuveriteľné.

Ako by ste opísali jedinečnosť, či lepšie povedané inakosť Stoky?

My sme boli autorské divadlo. Robili sme veci spoločne. Napríklad sme sa zavreli niekde na tri dni na chate, tam sa improvizovalo a robili sme selekciu. Z toho sa urobil scenár a potom sme sa to učili naspamäť. Ale robili sme aj celé vlastné texty. Ja, Inge Hrubaničová, Jožo Chmel, Lucia Piusi. Ale robili sme aj predstavenia ako Dyp Inaf a Impasse, ktoré neboli založené na slove, takže boli zrozumiteľné aj pre cudzincov. Impasse sme napríklad premiérovali v Holandsku. A ešte jedna vec: my sme hrali aj v auguste a každý večer sme mali vypredané. Ostatní klasickí bratislavskí divadelníci nás preto z duše nenávideli.

Čím bol Blaho Uhlár pre Stoku?

Nebol to klasický umelecký šéf. On len veci usmerňoval, vedel však skvele dávať dokopy aj zdanlivo nesúvislé veci. Nebál sa ani manuálnej prípravy predstavení, bol zručný. Ale nemal ani problém povedať, že s niekým spolupracovať nebude a vyhodiť ho. Občas však nenašiel spoločnú reč ani s niekým, kto nám chcel pomôcť, akoby sa bál, že stratí svoju nezávislosť. A začali sa aj osobné spory. Ale obdivuhodné na ňom bolo, že neuhol z tej svojej predstavy o divadle a živote až do smrti.

Stoka ako divadelná budova musela časom ustúpiť pri výstavbe obrieho nákupného centra. Viem, že bolo okolo toho veľa vzrušenia. Ako ste prežívali tento koniec?

Tá budova prešla rôznymi metamorfózami, bol to klub, tanečiareň, krčma, potom divadlo, niekedy všetko naraz. Ale ten koniec bol daný dobou, a zmenili sa aj pomery v divadle. Niektorí kolegovia nemali ani na zaplatenia nájomného.

Zaujímala vás politika?

Ako každého. Každú stredu sme mali dokonca v divadle politické diskusie Zasmrtili surmity.

V čom sa zmenili divadelné časy v porovnaní s voľnosťou, s akou ste fungovali v Stoke?

Laco Kerata s vydavateľom Kolomanom K. Bagalom, foto: Ľubor Bachratý

Laco Kerata a Vlado Zboroň
v predstavení Divadla Stoka,
foto: Peter Procházka

Dnes by sme už asi ťažko – teda nielen my – urobili premiéru hry na festivale niekde v Holandsku. A v nepriamej súvislosti s tým vidím zmenu aj v tom, že už nevládne v spoločnosti i v divadle také nadšenie. Kedysi som si myslel, že o Stoke a hlavne o Uhlárovi vznikne niekoľko teatrologických monografií. Ale nevzniklo doposiaľ nič. Nejaké pokusy boli, ale nič z toho nebolo. Aj to do istej miery charakterizuje náš slovenský svet, ktorý si neváži osobnosti.

Prejdíme teraz od divadla k vašej literárnej tvorbe. Je logické, že vaše literárne diela majú dosť podobnú poetiku ako divadlo, ktoré ste brávali.

Ja naozaj nie som veľký realista, ja si rád vymýšľam. Dokonca aj to, čo som zažil a píšem o tom, dotváram. Dnes je to vlastne z mojej umeleckej tvorby to podstatné. Píšem veľa pre rozhlas, kde aj pracujem. Inak do vydania prvej knižky ma „dokopal“ vydavateľ Kali Bagala. Bol na mojom čítaní v Stoke nazvanom podľa jednej pakistanskej pesničky, Sami meri vari, zapáčilo sa mu to, a tak mi navrhol vydanie knihy. V jeho vydavateľstve KK Bagala publikujem vlastne všetko.

Píšete ale aj divadelné hry. V roku 2017 ste mali premiéru divadelnej hry Dobro v Divadle Andreja Bagara v Nitre.

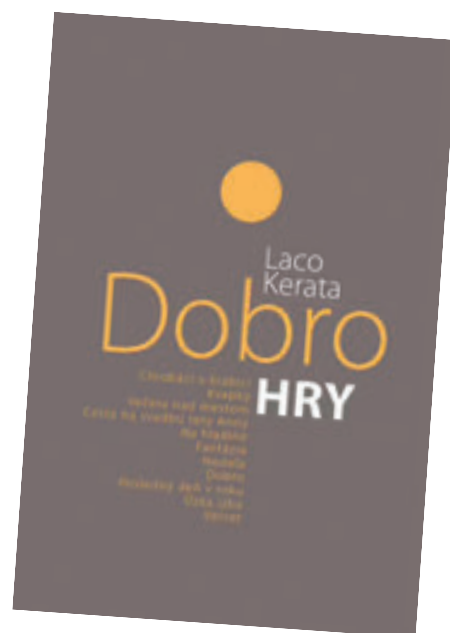
Na to som osobitne hrdý. Kubo Rybárik dostal za stvárnenie hlavnej roly dokonca na festivale Nová dráma cenu za najlepší herecký výkon. V tom texte som spojil svoje poznanie divadla a literárneho písania. Ja som vlastne typom tragikomického autora.

Čo to znamená?

Že divák by sa mal baviť, ale súčasne za tým musí byť niečo hlbšie. Po jednom predstavení prišla za mnou istá pani a povedala mi, ako veľmi sa na mojej hre zasmiali, ale že to bolo vlastne strašne smutné. Nemám rád čistý realizmus, ale nechcem nič preháňať, dôležité pre mňa je, aby sa moje texty dobre čítali. Ja vlastne píšem ako dramatik: ja pri písaní dokonca počujem toho herca, ktorý to bude hrať alebo čítať. Ale hlavne, nech to znie hocijako sebecky, text sa musí páčiť predovšetkým mne.

Za rozhovor ďakuje Igor Otčenáš

Foto: internet 2x

Žijúci klasik slovenskej literatúry

(Spisovateľ PETER JAROŠ
mal 85 rokov)

Prozaik, filmový a televízny scenárista, dramaturg, autor rozhlasových hier a pásiem Peter Jaroš patrí nesporne k výrazným osobnostiam modernej slovenskej literatúry, kultúry a umenia. Dvadsiateho druhého januára 2025 oslávil rodák z rázovitej liptovskej obce Hybe svoje osemdesiate piate narodeniny.

Hneď po absolvovaní štúdia slovenčiny a ruštiny na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1962) sa začal intenzívne venovať literárnej činnosti. Pracoval ako redaktor časopisu Kultúrny život (1964 – 1965) a literárnej redakcie Československého rozhlasu (1965 – 1971), neskôr bol scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby (1972 – 1990), poslancom Národnej rady SR (1992 – 1994), zamestnancom Národného literárneho centra v Bratislave (1995 – 1999) a spisovateľom v slobodnom povolaní (od roku 1999).

Vábivá sila imaginácie

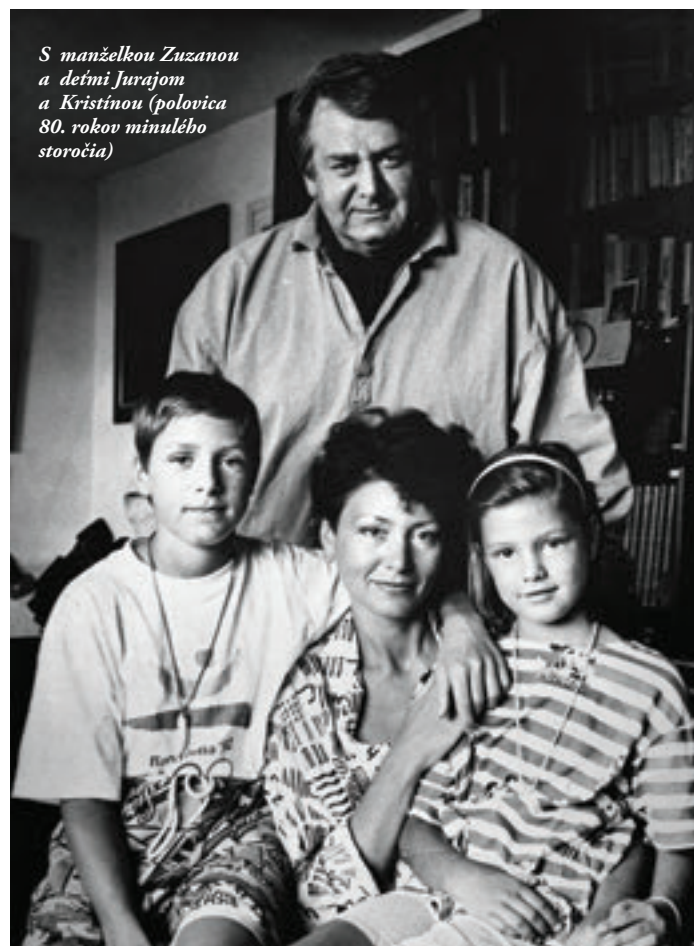
Knižne debutoval novelou *Popoludnie na terase* (1963), v ktorej zobrazil každodenný život v jednej bratislavskej redakcii. Plynutím času mu vyšla séria ďalších prozaických titulov (novely, po-

viedky, romány), z ktorých spomenieme aspoň tie najznámejšie a najúspešnejšie: *Urob mi more* (1964), *Zdesenie* (1965), *Menuet* (1967), *Návrat so sochou* (1969), *Krvaviny* (1970), *Trojúsmevový miláčik* (1973), *Pradeno* (1974), *Telo v herbári*, *Tisícročná včela* (obe 1979), *Parádny výlet* (1982), *Nemé ucho*, *hluché oko* (1984), *Lásky hmat* (1988), *Psy sa ženía* (1990) či *Milodar slučka* (1991).

Už od svojho vstupu do kultúrneho diania – a bolo to veru poriadne dávno – vnímal Peter Jaroš literatúru ako jediné možné milieum pre živý organizmus, ako súčasť či skôr nevyhnutnú podmienku krvného obehu spoločnosti. Bezpochyby najmä preto nebol ochotný nezúčastnene sledovať umelecké kvasenie sveta vôkol, respektíve v oáze pohodlného bezpečia servilne pričuchávať a prítakávať smradu stojatých vôd nehybnosti. Parafrazujúc Vladimíra Mináča, aj preto Jaroš ustavične hádzal svoje kamene. A triafal zväčša presne, lebo sa mu nestávalo to najhoršie, čo v obdobných prípadoch môže hroziť: nič sa nestalo. Lenže literatúra, na rozdiel trebárs od poľnohospodárstva, nemá sezónny charakter – seje, kedy chce, a žne vtedy, keď zrno dozreje, ba niekedy akoby žala aj to, čo nezasiala... Môžeme to analyzovať z rôznych strán a uhlov pohľadu, ale faktom je, že Jaroš zostal sám sebou najmä vďaka schopnosti vniesť aj do zdanlivo obyčajného fabulovania „bizarný obraz, groteskné grimasenie, spochybňovanie našich predstáv“. Účinným pôsobením takýchto zložiek aj reálny príbeh získava vábivú silu imaginácie. „A napokon, fantastický príbeh sa zrazu stáva uveriteľným. Zdá sa vám, že by ste nemohli stretnúť batoh smejúceho sa lístia?“

Jazykový virtuóz

Nielen teoreticky podkutí koryfejovia, ale i rozhladení knihomoli potvrdia, že jubilant Peter Jaroš vie rovnako dobre napísať

S manželkou Zuzanou
a deťmi Jurajom
a Kristínou (polovica
80. rokov minulého
storočia)

Od nakrútenia kultového filmu *Pacho, hybský zbojník*, ktorého bol autor rovnomennej literárnej predlohy Peter Jaroš aj spoluscenáristom, uplynulo celé polstoročie (1975)

plnokrvný historický či súčasný román, ako novelu experimentálneho strihu, strašidelnú poviedku, dráždivý erotický text, pikantnú humoresku, čudesný príbeh, grotesku, magickú mytologickú prózu alebo scenár úspešného dlhometrážneho hraného filmu. Jedným dychom musíme k uvedenej vzácnej dispozícii pričleniť autorovu jazykovú virtuozitu. Martin Kasarda voľakedy v tejto súvislosti trefne napísal, že „pre milovníkov jazykových hier, súbojov so slovenčinou, šťavnatých slov, zabudnutých názvov je Jarošova reč určite bohatým žriedlom radosti“.

Štylisticky variabilné Jarošove prózy vychádzali z moderného chápania realizmu, ktorý bol dômyselne pretváraný a okysličovaný vplyvmi a inšpiráciami súdobých esteticko-umeleckých smerov a tendencií (existencializmus, nový román, magický realizmus). Popritom autor kreatívne zužitkoval dar brilantného rozprávačstva, nápadité hľadačstvo, iskrivú fantáziu, ostrovtip, vzrušujúcu hru s tajomnom, majstrovstvo persifláže aj, samozrejme, vypointovaného príbehu. Menované atribúty našli kongeniálne zrkadlenie i v najkvalitnejších Jarošových scenáristických opusoch.

Filmový scenárista

V úvode už odznelo, že Peter Jaroš bol rokoch 1972 – 1990 scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby na bratislavskej Kolibe. Spolupracoval s význačnými režisérskymi osobnosťami (Juraj Jakubisko, Martin Tápák, Štefan Uher, Martin Hollý), dramaturgicky participoval na viacerých známych celovečerných snímkach (Nevera po slovensky, Noční jazdci, obe 1981; Skleňníková Venuša, 1985; Cena odvahy, 1986...). Ako scenárista je podpísaný napríklad pod titulmi Deň slnovratu (1973), Studené podnebie, Tetované časom (1975), Sneh pod nohami (1978)... Táto činnosť mu istotne nie zhodou náhod a okolností priniesla ceny z prestížnych medzinárodných filmových festivalov (Benátky, Sevilla, Belehrad). Najväčšmi do širokého kultúrno-spoločenského povedomia prenikol scenármi k nezabudnuteľným hitom strieborného plátna i televíznych obrazoviek *Pacho, hybský zbojník* (rok výroby 1975) a *Tisícročná včela* (1983). Bližšie sa zameriame na prvý spomenutý film, ktorého názov je identický s názvom Jarošovej poviedky zo zbierky *Krvaviny*, knižne vydané v roku 1970.

Sedemdesiate roky istotne nepredstavujú z pohľadu umeleckej kvality výkladnú skriňu dejín slovenskej kinematografie. Napriek tejto konštatácii bolo aj vtedy zrealizovaných niekoľko filmových titulov s veľkým diváckym ohlasom. Doslova trhákom sa v domácich podmienkach stal *Pacho, hybský zbojník*, ktorý mal

Obálky niektorých spisovateľových kníh

distribučnú premiéru 2. júla 1976. Salvy nespútaného diváckeho rehotu otriasali základmi kinosál, mnohé repliky razom zľudoveli a komédia s invenčnými dejovými zvratmi lámala dovtedajšie rekordy v návštevnosti. Zasluhou často vysielaných televíznych repríz film poznajú i súčasné generácie.

Hádám ani netreba konštatovať, že jánošíkovská, respektíve zbojnícka látka, ako i tematika folklórnych motívov majú v kontexte našej národnej kultúry a umenia nezastupiteľné miesto a význam. Trvalo však dlhší čas, kým slovenský film našiel guráž komediálno-parodickou formou odľahčiť jánošíkovskú legendu ako symbol boja proti sociálnej nespravodlivosti, krivdám a ľudskému poníženiu. Zhodou viacerých faktorov k tomu prišlo počas normalizačnej éry. Socialistická „folklorizácia folklóru“ ako súčasť pro-

Silueta tvorcovej rodnej liptovskej obce Hybe

všeobecného zľudovenia domácej kultúry vedno s istou dávkou vulgarizácie – a takisto silným erotickým nábojom! – triedneho konfliktu našli v tejto svojráznej komédii vskutku jedinečný archetypálny výraz.

Kultový Pacho

„Poznal som sa veľmi dobre s Petrom Jarošom,“ spomínal po rokoch režisér Martin Ťapák. „Vždy, keď sme sa stretli, dal mi zopár svojich poviedok. Medzi nimi som raz natrafil na jednu, ktorá sa volala Pacho, hybský zbojník. Názov ma zaujal a takmer okamžite inšpiroval k myšlienke nakrútiť o zbojníkovi z Hyb film, voľne odkazujúci na jánošíkovskú tradíciu. Vedel som, že téma o slovenskom zbojníkovi sa v každom prípade uživí. Vždy to bol a bude sugestívny materiál vhodný na filmové spracovanie. Vedel som ale, že tentoraz si látka žiada úplne iný pohľad. Chcel som čo najlepšie využiť zážitky, ktoré som získal ako malý chlapec a dorastajúci študent z oravskej dediny Liesek, kde sa o Jánošíkovi často rozprávalo, a dostať ich do zamýšľanej komediálnej polohy. Okrem dejiska, ktorým sa mala stať dedina Hybe, miesto, odkiaľ pochádzal nielen Peter Jaroš, ale i môj kamarát Ivan Rajniak a kúsok odtiaľ i Slavo Záhradník, a ktoré som ja poznal z predchádzajúcich nakrúcaní, som mal na začiatku jasno ešte v jednom: v obsadení hlavnej postavy. Od prvého momentu som bol presvedčený, že Pacha nemôže hrať nikto iný ako Jožo Kroner.“

Hoci Peter Jaroš súhlasil s použitím názvu svojej poviedky, trvalo mu dlhšie, kým sa celkovo stotožnil s Ťapákovou predstavou o filmovom Pachovi. Režisér ho nakoniec presvedčil o svojom koncepte, a tak začal pracovať na scenári. Vonku však zúrila prvá polovica sedemdesiatych rokov a travestia Jánošíka ako rizikový titul musela v prostredí znormalizovanej Koliby istý časový úsek čakať na schválenie námetu do záväzného dramaturgického plánu.

Snímka síce evidentne zohľadňuje obraznosť jánošíkovskej tradície, no v niektorých kľúčových momentoch sa rizikovej konfrontácii so zbojníckou legendou radšej oblúkom vyhne. Kánonickú sekvenciu spod šibenice – zrejme priveľmi tabuizovanú pre svoju kristologickú asociáciu – preto v Pachovi nahradil invenčný motív hlavy vytŕčajúcej zo zeme, ktorej mocný hlas sa na konci filmu nesie ozvenou slovenských hôr.

Ešte aj dnes môžeme špekulovať, čo spôsobilo ohromnú masovú popularitu tejto filmovej komédie. Azda panuje zhoda, že ide o harmonickú kombináciu excelentnej Jarošovej literárnej predlohy a scenára s Ťapákovou divácky ústretovou ľudovo-muzikálovou réžiou, charizmou hlavného hereckého protagonistu Jozefa Kronera, nezameniteľnou hudbou Svetozára Stračinu a disidentským vkladom autorov bravúrne vypointovaných dialógov Milana Lasicu a Júliusa Satinského (žiaľ, ich mená na základe príkazu vedúceho ideologického oddelenia ÚV KSS Ľudovíta

Pezlára nemohli figurovať v titulkoch). Historickým faktom však navždy zostane, že Pacha v slovenských kinách videlo 843 300 divákov, pričom v období rokov 1970 – 1982 išlo o náš komerčne najúspešnejší film. Za uvedený časový interval prekonal i sledovanosť „tatranského diptychu“ režiséra Martina Hollého Medená veža a Orlie pierko. Ak by však Pacha premietali aj v Čechách, divákov mohlo byť ešte viac. Premiéra v pražskej Lucerne sa stretla s veľkým záujmom i dobrým ohlasom. Vzápätí už ale film z nepochopiteľných príčin do českej distribučnej siete nezaradili...

Vernosť pani Literatúre

Mnohokrát na rozličných fórach odznelo, že Peter Jaroš sa v prípade väčšiny čitateľstva takmer automaticky spája s Pachom, hybským zbojníkom alebo Tisícročnou včelou – aj to najmä zásluhou kvalitných filmových adaptácií jeho literárnych predlôh. Ide však o povrchne lacnú konštatáciu, pretože celú spisovateľovu tvorbu charakterizuje v prvom rade hlavne fascinujúce širokospektrálne naračné majstrovstvo. Okrem prirodzeného talentu pútavo vyrozprávať dejové línie takisto premyslene využíva formálne možnosti, ktoré ponúka moderná a postmoderná literatúra.

Cieľom tohto článku nebolo detailnejšie rozpitvávajúť prozaickú, scenáristskú či inú tvorbu Petra Jaroša. Snažili sme sa „len“ naznačiť spisovateľovu celoživotnú vernosť pani Literatúre. Platilo to skalopevne vždy – aj vtedy, keď sústavne hádzal svoje kamene. Keď metal bleskami ostrej satiry a mystifikácie, keď duchapľne obnažoval a parodizoval národné mýty, predsudky a stereotypy. Tieto inštrumenty majú vyarendované svoje presné miesto v dielni každého skutočného milovníka literatúry. Zrejme preto iba v literatúre aj profesionáli ostávajú milovníkmi...

Peter Cabadaj

Zdroj fotografií: archív autora

Jubilant Peter Jaroš s manželkou Zuzanou (2020)

NAJVÄČŠÍ NEPRIATELIA SLOVÁKOV SÚ SLOVÁCI

Zahral si Jánošíka i Štúra

Novej scény zahrať si viacero rôznorodých postáv. Štúr však zohral v mojom umeleckom pôsobení dosť významnú úlohu.

Aký vzťah ste si za tie roky vybudovali k tejto mimoriadne výraznej osobnosti našich dejín?

Hneď pri prvej ponuke stvárniť čo najvernejšie túto úlohu som sa pomerne dosť hlboko ponoril do štúdia tejto významnej postavy slovenskej kultúry, politiky, jazykovedy, skrátka velikána slovenského národa. Vážim si jeho obrovský talent, pracovitosť, neúnavnosť i jeho pedagogické schopnosti. Obdivoval som ho, s akým zápalom obhajoval Slovensko a náš národ. Musím však konštatovať, že od jeho čias sa vlastne nič u nás nezmenilo. Tak ako vtedy, v 19. storočí, najväčší nepriatelia Štúra, štúrovcov a slovenského národa vôbec boli Slováci, presne to isté sa opakuje aj teraz – najväčší nepriatelia Slovákov sú Slováci. Napriek tomu som rád, že som príslušníkom tohto národa a som pyšný, že som Slováčok, i keď pochádzam zo zmiešaného manželstva – matky Česky a otca Slováka. Cítim sa byť výlučne Slovákom. Myslím si, že tam, kde sa človek po prvý raz nadýchne, tam akosi samozrejme patrí. A jazyk, v ktorom prvé slová prehovorí s matkou, je tým jazykom, ktorý je jeho materinský. Mojm rodiskom sa našťastie stalo Slovensko a jazykom spisovná štúrovska slovenčina, ktorá tvorí významnú zložku mojej profesionálnej práce. Takže môj vzťah k Ľudovítovi Štúrovi je na jednej strane obdivný, na druhej strane mi ho však bolo ľúto.

Nechali ste si narásť bradu pod vplyvom Štúrovej osobnosti, alebo ste chceli maskérom uľahčiť prácu?

Keď som sa rozhodol nechať si bradu, netušil som nielen to, že raz budem hrať Štúra, ale ani to, že budem vôbec hercom. Bradu som si nechal narásť asi tak v osemnástich rokoch. Bolo to viac-menej z pohodlnosti, pretože som veľmi rýchlo zarastal a keď som chcel byť za fešáka, musel som sa holiť ráno aj večer. Už vtedy som mal dosť nabitý program, nechcelo sa mi strácať čas neustálou úpravou vlastnej vizáže.

Dlhé roky sa vaše meno spája so Slovenským rozhlasom, predtým Československým rozhlasom na Slovensku. Aké boli vaše prvé stretnutia s týmto médiom?

Prvýkrát som účinkoval v rozhlase, keď som nastúpil na vysokú školu v roku 1969. Začínal som malými postavičkami, komentármi, publicistickými textami. Ale od takých velikánov, ako bol Janko Klíma, moji neskorší kolegovia Darinka Vašíčková, Vlado Minarovič, Janko Valentík i ďalší ľudia z externého prostredia, obrovskí majstri slova – pán Gustáv Valach, Július Pántik, Karol Machata, som sa veľa naučil. Usiloval som sa pochytiť od nich všetko, čo sa týkalo tohto kumštu.

Účinkuje takmer na všetkých kultúrnych, národných a cirkevných podujatiach. Či už ako recitátor, čítač ukážok z diel našich spisovateľov, ale aj ako moderátor. Bol členom Krajského divadla v Nitre, potom vyše desať rokov bol členom Rozhlasového hereckého súboru, no i teraz, po jeho zániku dostáva občas ponuky z rozhlasu. Jeho pokojný, zamatovo zafarbený hlas pozná vari každý poslucháč Slovenského rozhlasu na celom Slovensku. A keďže svojou tvárou i postavou veľmi pripomína Ľudovíta Štúra, viacerí filmoví i televízni režiséri siahli po ňom ako po ideálnom predstaviteľovi tejto osobnosti našich dejín. Herec, recitátor, moderátor a pedagóg JOZEF ŠIMONVIČ (1949).

Ľudovíta Štúra ste si zahrli v mnohých seriáloch o našich národovcoch z obdobia meruôsmych rokov, ale aj televíznych hrách, inscenáciách či umelecko-dokumentárnych programoch. Neunavovalo vás takéto zaškatulkovanie?

Je pravdou, že som si Ľudovíta Štúra zahral už veľa krát. Či už vo verbálnom spracovaní, teda rozhlasovom, ale aj v filmovom a televíznom. Nemôžem povedať, že by ma takéto účinkovanie unavovalo, skôr naopak. Nijako ma však nepoznačilo v rámci mojej umeleckej tvorby, pretože som dostával z rozhlasu i televízie ponuky aj na iné postavy. A tiež som mal možnosť v nitrianskom Krajskom divadle za šesť sezón i neskôr v Poetickom súbore

Narodili ste sa a vyrastali v Bratislave. Mali ste ideálne podmienky pre svoje záľuby, ku ktorým patrilo aj recitovanie básní?

Moja mama bola nesmierne kultúrny človek a milovala literatúru i poéziu. Hoci nepracovala v tejto oblasti, vždy si našla čas na kvalitné umelecké slovo. Pozývala mojich spolužiakov k nám a doma sme nacvičovali rôzne literárne programy, s ktorými sme potom vystupovali aj v škole. Napriek ekonomickej biede, v ktorej sa naša rodina ocitla, i navzdory tomu, že mama bola často chorá, dokázala si našetriť zopár grošíkov a kúpila si básnický almanach, čiže ročenku, v ktorej si listovala, len čo mala voľnejšiu chvíľu. Dodnes opatrujem tieto jej almanachy a som vďačný za to, že mi dala kvalitný základ pre moju terajšiu prácu.

Napriek tomu, že sa u vás prejavovali umelecké sklony, maturovali ste na chemickej priemyslovke. Študovali ste chémiu na želanie rodičov?

Štúdium na chemickej priemyslovke bolo pre mňa východiskom z núdze. Spočiatku to mala byť len učňovka, našťastie som sa dostal aj k maturite. Naša rodina mala v 50. tých rokoch veľmi vážne politické problémy. Otcovho brata, katolíckeho kňaza, odsúdili za vlastizradu. Preto môj otec musel opustiť advokátsky post a odísť za pomocného robotníka. Samozrejme, finančne veľmi utrpel a následky znášala celá rodina, teda aj ja. Kvôli zlému kádrovému posudku sa niektoré študijné odbory stali pre mňa nedostupné. Ale ak sa niečo má stať, stane sa, napokon sa i mne otvorili dvere do sveta kumštu, ku ktorému som mal blízko.

Po skončení strednej školy ste absolvovali herectvo na VŠMU a svoju kariéru ste odštartovali v Divadle Andreja Bagara v Nitre. Ako k tomu došlo?

Našťastie sa politická situácia v rokoch 1968 – 1969 uvoľnila. Ešte keď som bol v treťom ročníku priemyslovky, začala sa televízna relácia Patálie s táliou, kde hľadali mladé talenty. Prihlásil som sa a vybrali ma. Tí, ktorí postúpili do výberového kola, dostali svojho gestora. Ja som sa dostal pod gestorstvo divadla Nová scéna, kde bol riaditeľom výborný človek Ján Kákoš. Po skončení tejto relácie ma nahovoril, aby som šiel študovať herectvo. Dokonca mi chcel vybaviť prijatie bez maturity. Poďakoval som sa mu s tým, že maturitu si chcem urobiť. Až potom som si podal

prihlášku na vysokú školu a po jej skončení som prijal angažmán do Divadla A. Bagara v Nitre, vtedy Krajského divadla.

Ako si na to šesťročné pôsobenie spomínate?

Fungovanie v tomto súbore mi dalo veľmi veľa. Bol to pre mňa výborný štart a získal som nesmierny rozhľad i široké možnosti uplatnenia. Keďže nitriansky súbor bol zájazdovým divadlom, musel som sa naučiť správne priestorovo orientovať. Hrali sme kade-tade po celom Slovensku v rôznych kultúrnych domoch, na malých javiskách, ba aj v krčmách. Takže Stanislavského teóriu – okruh verejnej samoty preniesť do praxe som naplno uplatnil. V ďalšom mojom umeleckom živote sa mi to veľmi zišlo. Nedokázalo ma len tak nič vyvieť z miery. Hádám by ma na pódiu nevyrušilo ani to, keby tesne vedľa mňa spadol reflektor.

A som vďačný aj za množstvo príležitostí, ktoré som v tomto divadle dostal. Hral som od antických diel cez stredovek až po modernú dramatickú tvorbu, tragédie i komediálny žáner. Dokonca som mal to šťastie, že slovenskú premiéru úspešného muzikálu Na skle maľované v réžii Karola Spišáka uvádzalo nitrianske divadlo o dva roky skôr ako Slovenské národné divadlo v Bratislave. Zahral som si v ňom hlavnú postavu Jura Jánošíka vlastne ako prvý na Slovensku.

Okúsili ste aj slobodné povolanie. Nebol takýto spôsob obživy v časoch socialistických príliš odvážny?

Skôr ako odvážne by som povedal, to bolo u nás netradičné. Na voľnej nohe som bol v období rokov 1978 – 1983, kedy som dostával dostatok ponúk, takže sa dalo z toho príjmu vyžiť. Navyše, vtedy bol v týchto veciach väčší poriadok, ako je dnes. Za bývalého režimu povolanie slobodného umelca zastrešoval Fond výtvarných umení, ktorého sme všetci museli byť členmi. Nahrádzal vlastne zamestnávateľa. Zo štatútu, ktorý musel každý slobodný umelec podpísať, vyplývali isté povinnosti, ale aj práva. Fond automaticky strhával každému členovi z honorárov na zdravotné, nemocenské i sociálne poistenie, takže vlastne táto doba bola zarátaná do odpracovaných rokov pre dôchodok. Na voľnej nohe som bol dvakrát, aj za socializmu, aj po roku 2003, keď zrušili Rozhlasový herecký súbor.

Vídať vás často na prezentáciách nových kníh, na vernisážach, koncertoch, rôznych kultúrnych programoch, cirkevných stretnutiach a národných podujatiach v rámci celého Slovenska. Mnohé z týchto akcií absolvujete bez honoráru. Čo vám takéto podujatia poskytujú?

Takéto aktivity sa stali súčasťou môjho života už od nástupu do služieb umenia. Tým, že som inklinoval k poézii, akosi prirodzene som prijímal pozvania na rôzne poetické podujatia, potom sa k nim postupne pridávali aj ostatné akcie, súvisiace s kultúrou a umením. Samozrejme, keďže som sa nikdy netajil sympatiami k štúrovcom a veciam národným, aj tento druh literatúry som zaradil do svojho trvalého repertoára.

Za minulého režimu, ktorý vonkoncom nepokladám za ideálny, pretože si v ňom celá naša rodina čosi vystála, a tiež som v tom období bol ochudobnený o duchovné podujatia, ktorým sa teraz môžem naplno venovať, predsa len som mal oveľa väčšie možnosti realizovať sa vo viacerých dramatických úlohách. Nakrúcali sa filmy pre kiná, televízne filmy, hry, inscenácie, nahrávali sa rozhlasové hry, poviedky, pásma. Existoval Slovkoncert pre dramatické umenie, v súčasnosti je už len Hudobné centrum, ktoré istým spôsobom nahrádza bývalý Slovkoncert. Takže teraz si tieto absencie kompenzujem účinkovaním na cirkevných podujatiach. Mám k nim blízko, od malička som bol vychovávaný v náboženskom duchu, nemusím sa teda do ničoho siliť ani pretvarovať.

Anna Sláviková

Foto: archív autora

*Jozef Šimonovič a Hilda Augustovičová
v predstavení Fajdra*

SLOVENSKÁ A ČESKÁ KNIŽNICA

Andrej Bán:

UKRAJINSKÉ LEPORELO

Slovart, 2024

Renomovaný slovenský fotograf Andrej Bán (1964) je známy svojím citlivým pohľadom na konflikty, humanitárne krízy a spoločenské zmeny v rôznych častiach sveta. Kľúčom k jeho fotografickému dielu je kombinácia osobnej vizuálnej výpovede s vyvolávaním empatie, súcitu či porozumenia, ale aj znepokojenia, ba až rozhorčenia, teda vlastne emocionálneho nepokoja.

To všetko platí aj o Bánovej ostatnej fotoknihe *Ukrajinské leporelo*, ktorá je silným vizuálnym a textovým svedectvom o Ukra-

jine, krajine poznačenej vojnovým konfliktom, historickými zvratmi a historickým bojom o zachovanie vlastnej identity.

Fotokniha *Ukrajinské leporelo* zachytáva obdobie zhruba ostatných troch rokov, pričom ide väčšinou o Bánovo fotografické svedectvo z oblastí zasiahnutých bojov, hoci nielen z nich. Bánove fotografie nie sú len dokumentáciou následkov bojo-

vých operácií, no predovšetkým dokumentáciou príbehov ľudí, ktorí uprostred vojnového chaosu, deštrukcie a zmaru hľadajú svoju ľudskú dôstojnosť, nádej a zmysel prečo ďalej žiť.

Fotografie (urobené smartfónom) v knihe sú surové, autentické a často emocionálne náročné. Bán sa nesnaží o estetizáciu utrpenia, naopak, jeho zábery sú priamočiare, idú až na dreň svojou znepokojujúcou silou, čo zdvojnásobuje údernosť ich výpovednej hodnoty. Zobrazuje zničené mestá, opustené domy, ale aj drobné momenty ľudskej blízkosti a spolupatričnosti – objatia, pohľady, tiché gestá solidarity. Kontrast medzi brutalitou vojny a krehkosťou každodenného života je spojovacou linkou, ktorá sa tiahne celou knihou. Jeho fotografie sú vlastne akýmiisi krátkymi esejistickými úvahami či reportážnymi zápiskami, ktoré rozširujú kontext zachyteného okamihu za hranicu samotnej vizuálnej informácie. Autor sa nebojí reflektovať vlastné pocity, pochybnosti a otázky, čím vytvára priestor na zamyslenie nielen nad udalosťami na Ukrajine, ale aj nad podstatou vojnových konfliktov a ich devastačným dopadom na individuálne ľudské osudy.

Bán dal do názvu svojej knihy slovo *leporelo*. Toto žánrové označenie odkazuje na detské rozkladacie knihy s obrázkami, čo v kontraste s vážnosťou vizualizovanej témy pôsobí možno paradoxne. *Leporelo* však môže byť aj čímisi ako vizuálnym súhrnom, mozaikou poskladanou z obrazových okamihov nekonečného množstva malého i veľkého vojnového utrpenia, nekonečného množstva malých i veľkých drám ľudí, krajiny, národa, sveta...

Ukrajinské leporelo Andreja Bána nie je len dokumentárnym dielom, ale aj silným humanistickým posolstvom. Andrej Bán prostredníctvom svojich fotografií a textov upozorňuje na to, že za každou vojenskou správou z frontu, za každým číslom v štatistikách obetí, sú skutoční ľudia s vlastnými príbehmi. Každá vojnová fotografia nesie aj odtlačok svojho autora. Fotograf nie je len pasívnym pozorovateľom, ale často človekom, ktorý riskuje vlastný život, aby zachytil okamih pravdy. Jeho práca je často svedectvom o vlastnom boji s realitou vojny, o osobných stretnutiach s obeťami aj páchatelmi, o vnútorných konfliktoch medzi povinnosťou dokumentovať a potrebou pomáhať. V konečnom dôsledku zmysel vojrovej dokumentárnej fotografie spočíva v jej schopnosti spájať minulosť s prítomnosťou, individuálne príbehy s globálnym vedomím a utrpenie s nádejou na lepší svet. Je to umenie aj svedectvo, ktoré nás núti pozerať sa na svet s otvorenými očami – aj vtedy, keď to nie je príjemné.

Bánov prístup je príkladom angažovanej žurnalistiky, ktorá nechce byť neutrálnym pozorovateľom, ale hlavne hlasom tých, ktorí boli umlčaní, prehliadaní či ponížení. *Ukrajinské leporelo* je dôležitým svedectvom o našej dobe, ktoré si zaslúži pozornosť nielen pre svoju umeleckú hodnotu, ale predovšetkým pre svoju schopnosť prebúdzajú empatiu a ľudskosť v každom z nás.

SLOVENSKÁ A ČESKÁ KNIŽNICA

Eva Kristová Mitanová S DUŠOU NA JAZYKU, S KOŽOU NA TRHU (Sentencie O Dušanovi)

Petrus Editor, 2024

Kniha Evy Kristovej Mitanovej je hlbokou, dôvernou a miestami aj dojemnou výpoveďou o „najťažších prvých 72 rokoch“ života po boku spisovateľa Dušana Mitana, jednej z kľúčových osobností modernej slovenskej literatúry druhej polovice 20. storočia. Samozrejme, táto výpoveď je postavená na spomienkach, no odhliadnuc od toho, že jej súčasťou sú aj tri rozhovory s Dušanom Mitanom, publikované v dobových periodikách, plus niekoľko autorkiných, vskutku kultivovaných prozaických textov, v ktorých tematizuje aj niektoré z Mitanových poviedok (napríklad slávnú V električke), podstatou knihy je jej vnútorná, ba možno až intímna reflexia toho, čo znamenalo žiť s človekom, ktorý sa nedal veľmi vyrušovať spoločenskými konvenciami. Vďaka prelínaniu oboch týchto línií, teda spomienkovej a reflexívnej, ide o knihu, ktorá sa celkom nezmesť do tradičných žánrových hraníc knižných memoárov, skôr naopak.

V tom je však jej prednosť, pretože ponúka aj menej zorientovanému čitateľovi inú perspektívu pohľadu na neortodoxne farebný život tvorivého a kritického človeka, ktorý žije najlepšie roky svojho života utopený v šedivej socialistickej ortodoxnosti. Tou perspektívou sú – okrem iného – Kristovej spomienky na Mitanovo hľadanie strateného času v spoločnosti intelektuálne rovnako založených a rovnako povahovo komplikovaných kamarátov, akými boli jeho generační súpútnici, hudobníci Marián Varga či Dežo Ursíny, podobne kľúčové osobnosti modernej slovenskej kultúry, akou bol aj Dušan Mitana.

Eva Kristová ho neidealizuje, ale ukazuje takého, akým bol – autentického, svojského, nekompromisného. Dušan Mitana bol človek, ktorý sa nebál hovoriť pravdu, ani keď ho to stálo duševný pokoj, vzťahy či priazeň doby. Kniha je akýmsi dialógom s Dušanom, manželom, priateľom i intelektuálnym partnerom, pokračovaním rozhovoru, ktorý sa jeho smrťou neskončil. Pre čitateľa, ktorý Mitanu poznal či už osobne alebo len prostredníctvom jeho diel, je to vzácna príležitosť nazrieť do jeho sveta ešte o niečo hlbšie – očami človeka, ktorý mu bol najbližší. Preto je kniha predchnutá hlbokou láskou a rešpektom, ktorý nezlomilo ani to, že život s ním a pre neho bol niekedy náročný a turbulentný. Inak to vlastne ani u človeka, ktorý žil s dušou na jazyku a každý deň chodil s kožou na trh, nemohlo byť.

Pavel Klusák

SUCHÝ & ŠLITR (Semafor 1959 – 1969)

Host, 2024

Novú knihu hudobného publicistu Pavla Klusáka o prvom desaťročí, alebo povedané autorovými slovami o „šťastnej hodine a zlatom veku“ tvorby Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra a existencii divadla Semafor, možno považovať popri jeho knihe o Karlovi Gottovi za ďalší pozoruhodný analyticko-historický počin, ktorými tento autor mapuje v posledných rokoch dejiny českej populárnej hudobnej kultúry. Je to vskutku úctyhodné dielo po všetkých stránkach. So suverénnou akribiou odkrýva na základe detailného poznania desaťročnej etapy tvorby S & Š a ich divadla dobový historický kontext rodiacej sa modernej česko/slovenskej populárnej kultúry na prelome 20. storočia, charakterizovaný obmedzujúcimi politickými podmienkami a napokon uzavretý augustovou vojenskou inváziou v roku 1968 a o rok neskôr definitívne tragickým skonom Jiřího Šlitra. Sotva nájdeme u nás (a myslí sa tým v Československu) v minulom storočí kultúrny fenomén, ktorý prenikol tak hlboko do obecného povedomia, ako sa to podarilo Suchému so Šlitrom, ich pesničkám, skečom, dobovým „videoklipom“, koncertom či divadelným predstaveniam. Pavel Klusák presvedčivo argumentuje, že to bolo predovšetkým vďaka nevšednému talentu oboch protagonistov, ktorí dokázali byť zrozumiteľní bez nadbiehania bulváru a ľudovému primitivizmu a ktorí dokázali s poetizujúcou ľahkosťou bez straty vkusu a sebaúcty obísť väčšinu z prekážok, ktoré pred nich postavila doba.

Igor Otčenáš
Foto: internet

ELEKTROMOBILITA

výhody a nevýhody

Európsky automobilový trh sa od základu mení. Nastupuje nová éra elektromobility (výroby a používania automobilov na elektrický pohon), čo znamená, že veľké zmeny sa budú dotýkať celého európskeho automobilového priemyslu. Veľké automobilky, a s nimi tiež spojený príslušný dodávateľský a distribučný sektor, budú musieť prejsť nevyhnutnou transformáciou: toto tradičné a silné hospodárske priemyslové odvetvie takmer s istotou v súčasnej podobe neprežije. Na jeho budúcu podobu budú mať vplyv nielen ekologické a ekonomické požiadavky; hlavnými úlohami bude zaistiť efektívnu cestu k elektromobilite a taktiež čeliť narastajúcej čínskej konkurencii v tomto odvetví. A to bude pre veľkých tradičných výrobcov „klasických“ automobilov s pohonom na fosílnu palivá (nafta, benzín), ako aj ich subdodávateľov, veľmi ťažká úloha.

Elektromobily – automobily na elektrický pohon – ponúkajú niektoré výhody šetriace životné prostredie, akými sú predovšetkým zníženie emisií uhlíku do ovzdušia a ekonomika ich prevádzky. V tomto prípade ide hlavne o zníženie nákladov na pohonné hmoty. Napriek rastúcim požiadavkám na ekologické dopravné prostriedky predaj súčasne ponúkaných elektromobilov na európskom trhu významne klesá, a to hlavne kvôli problémom spojených s ich vysokými kúpnyimi cenami, limitovanou infraštruktúrou nabíjajúcich zariadení a relatívne malou vzdialenosťou dojazdu; toto všetko sú nevýhody, ktoré prekážajú širšiemu rozšíreniu elektromobilov.

V Európskej únii od roku 2035 sa už síce nemajú vyrábať a predávať automobily s motormi na fosílnu palivá, avšak významné automobilky napriek tomu neprestávajú investovať do týchto klasických motorov približne rovnaké finančné prostriedky, ako do elektromobilov, ktorých predaje klesajú. Znamená to, že príliš neveria tomu, že by po roku 2035 mala byť výroba automobilov na klasický pohon úplne zastavená. I po roku 2035 bude pre významnú časť zákazníkov na trhu elektromobil stále cenovo nedostupný. Úplné zavedenie elektromobilov bude teda trvať ešte pomerne dlhú dobu, problémom zostane i vybudovanie dostatočne veľkej infraštruktúry podpory elektromobilov, čo takisto odradí spotrebiteľov od toho, aby sa vzdali automobilov na klasický pohon. Nie je bez zaujímavosti táto skutočnosť: súčasné sociologické šetrenia v krajinách Európskej únie ukázali, že takmer 80 %

majiteľov elektromobilov nie je spokojných s dostupnosťou dobíjajúcich staníc.

Európska únia (EÚ) chce po roku 2035 zaviesť „povinnú“ stopercentnú elektromobilitu, ale splniť tento cieľ nebude reálne. Oveľa realistickejší prístup majú v USA a Číne, kde plánujú umiestniť na svojich trhoch iba dve tretiny elektromobilov. Takýto podiel na trhu postačí na dostatočné vyčistenie ovzdušia v mestách, kde majú elektromobily najefektívnejšie využitie. Súčasný trh elektromobilov je najväčší v Číne (automobilka BYD), kde najviac obyvateľstva žije v aglomeráciách, pre ktoré je elektromobil najvhodnejší, na druhom mieste je USA (automobilka TESLA finančného magnáta a filantropa

Elona Muska). Európa zatiaľ zaostáva, i keď významné nemecké (BMW, Mercedes-Benz, Volkswagen) a francúzske (Renault, Peugeot) automobilky začali vyrábať drahé elektromobily určené hlavne pre európsky trh. Pritom je zaujímavé, že práve Nemecko zrušilo už zavedené finančné dotácie na ich nákup; v tomto smere je treba pochváliť Taliansko, kde sú tieto dotácie dosiaľ pomerne hojne využívané. V Českej republike máme síce starší automobilový park (priemerný vek automobilu je 16 rokov), ale relatívne veľká časť z týchto áut najazdí pár stoviek kilometrov ročne mimo miest a mestských aglomerácií. Takže výmena týchto vozidiel za elektromobily uhlíkovú stopu nevylepší; je treba riešiť hlavne situáciu v mestách. Emisie CO₂ z osobných automobilov predstavujú 15 % všetkých emisií do ovzdušia, Európska únia sa podieľa na celosvetových emisiách CO₂ iba 8 %, takže osobné autá v krajinách EÚ znečisťujú životné prostredie 1,2 % všetkých emisií CO₂. Nerealistické plány EÚ, týkajúce sa „povinného“ zavedenia elektromobilov, by teda mohli dokonca zničiť celý automobilový priemysel.

Pozrime sa na výhody a nevýhody elektromobilov, ktoré by mohli ovplyvniť rozhodnutie zákazníka o jeho prípadnom (ne)kúpení:

Výhody:

- Vysoký výkon – reagujú rýchlo a majú účinný točivý moment
- Dlhá životnosť brzdového systému – časť spomalenia vozidla je riadená elektromotorom, nie je treba používať tak často trecie kotúčové brzdy
- Elektromotory sú veľmi tiché – výrazné zníženie hlučnosti vozidla
- Elektromotory sú energeticky účinnejšie než spaľovacie motory – množstvo energie potrebné na jazdu je menšie, takže majú nižšiu spotrebu, než je tomu pri klasických autách
- Nižšie náklady na údržbu
- Ekonomický aspekt – možné dotácie, akčné ponuky a daňové úľavy
- Ekologický aspekt – elektrická energia je šetrnejšia k životnému prostrediu než je tomu pri fosílnych palivách

Nevýhody:

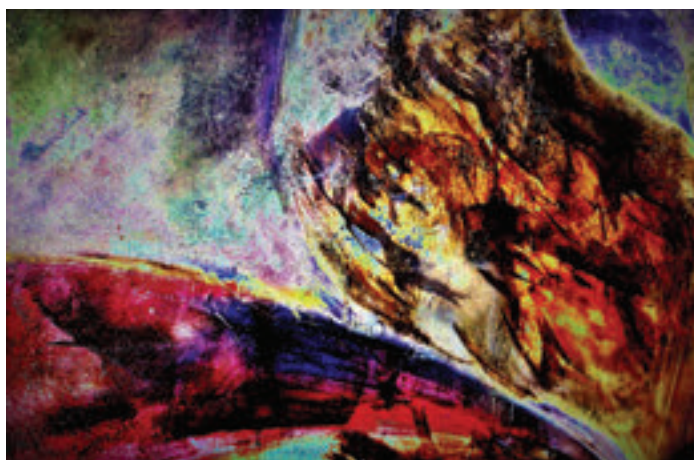
- Vysoká kúpna cena elektromobilu
- Malý počet modelov a ich modifikácií na trhu
- Malý dojazd elektromobilov: pohybuje sa v rozsahu 200 až 400 km na jedno nabitie batérie, čo je výrazne

menej, než je tomu pri klasických vozidlách; pomerne malý dojazd vyžaduje zodpovedné plánovanie dlhších ciest najmä v oblastiach s obmedzenou nabíjacou infraštruktúrou

- Dostupnosť verejných dobíjajúcich staníc
- Dobíjanie batérií trvá dlho, 4 až 8 hodín, tzv. rýchle dobíjanie je drahé, málo dostupné, urýchľuje opotrebenie batérie a navyše vyžaduje ďalšie nemalé investície
- Degradácia batérie – strata účinnosti batérie pomerne v krátkom čase: faktory, akými sú nabíjacie cykly, extrémne teploty a používanie rýchlo-nabíjačiek tento proces urýchľujú
- Ekonomický aspekt – batéria v elektromobile je zatiaľ veľmi drahá a nevydrží „večne“
- Problémy s recykláciou batérie – samotná výroba batérie a jej recyklácia majú väčší negatívny dopad na životné prostredie, než je prevádzka klasického automobilu
- Znehodnotenie na trhu s ojazdenými vozidlami – tento trh je veľmi nestabilný, vysoké náklady na batérie a rýchly technologický rozvoj vedú k výraznému znehodnoteniu pri ďalšom predaji.

Rozvoj elektromobility nepochybne závisí hlavne od vybudovania odpovedajúcej infraštruktúry; hlavnou prekážkou rozšírenia je totiž zatiaľ veľmi obmedzená dostupnosť verejných dobíjajúcich staníc. Potenciálni zákazníci majú stále obavy z dostupnosti nabíjania počas dlhých ciest. Na rozdiel od benzínových staníc, ktoré sú prakticky všade a sú ľahko dostupné, je verejných nabíjajúcich staníc pre elektromobily veľmi málo a taktiež je možné tam predpokladať dlhé čakacie doby majiteľov elektromobilov, ktorí chcú dobiť batériu na ceste. Taktiež nabíjacia štruktúra inštalovaná v súkromnej garáži (systémy Walbox) v bytových jednotkách a rodinných domoch nie je dostupná pre každého záujemcu o elektromobil. Robustná inštalácia nabíjajúcich staníc je teda zásadnou úlohou, takisto je však treba zefektívniť a používateľsky spríjemniť samotný celý proces nabíjania. Rýchlejšie dobíjacie stanice, široká dostupnosť a štandardizované systémy platieb za načerpanú elektrickú energiu do elektromobilov sú nutnými predpokladmi. Dobře rozvinutá infraštruktúra pre elektromobily je teda jedným zo základných pilierov transformácie klasického automobilizmu na čistejšiu a k životnému prostrediu šetrnejšiu elektromobilitu.

Text a foto: RNDr. Ing. Peter Kozma, DrSc.,
Institút Technologických Aplikácií, s.r.o.

Architekt Ján Stempel

Rozhovor s architektom
Jánom Stempelom

Architektúra, ktorá si kladie za cieľ slúžiť

V jeden jesenný deň som sa so skupinkou záujemcov o architektúru zúčastnila na komentovanej vychádzke po černošických vilách neďaleko Prahy. V istej chvíli sme sa zastavili pod domom v príkrom severnom svahu pripomínajúcom lávku, spočívajúcu v pootočenej pozícii. Vyvýšená poloha prinášala bohato presklenú fasádu kvádra, cez ktorú sme mohli sledovať postavy pohybujúce sa v interiéri. Ako sme sa dozvedeli, vila **S i d o n i u s** je výtvorom architekta Jána Stempela, pochádzajúceho zo Slovenska, a jeho kolegu J. J. Tesaře. Prirodzene to vzbudilo moju zvedavosť. Kto je architekt Ján Stempel, tvorca tejto extravagantnej stavby?

Pátrala som v zdrojoch a našla informácie. Ján Stempel sa narodil v Spišskej Sobote, vyštudoval Fakultu architektúry Technickej univerzity v Budapešti. V rokoch 1984 – 1991 pracoval v ateliéri SIAL v Liberci, potom bol spolujajiteľom architektonickej kancelárie A.D.N.S. v Prahe. V súčasnosti pracuje vo vlastnej architektonickej kancelárii Stempel & Tesař a vyučuje na fakulte architektúry ČVUT v Prahe. Podieľal sa na mnohých projektoch novostavieb a rekonštrukcií doma i v zahraničí.

(Z dlhého zoznamu realizácií vyberám niektoré: 1992 EXPO '92 výstavní pavilón Sevilla Španielsko (spoluautor M. Němec), 1997 Obecní dům – rekonstrukce Praha 1 (spoluautori A.D.N.S.), 1998 Černá růže – rekonstrukce obchodní pasáže Praha 1 – Nové Město (spoluautori A.D.N.S.), 2000 Český rozhlas – novostavba objektu Praha 2 (spoluautori A.D.N.S.), 2000 Kongresové centrum a hotel Praha 4 (spoluautori A.D.N.S.), 2006 Rekonstrukce zahrady a teras vily Traub v Praze-Štřešovicích (spoluautor L. Vogelová). Nasleduje množstvo rodinných domov po celom Česku. Nie sú to pompézne vily, ale rodinné domy pre bežných klientov. Neplývajú sa v nich miestom a sú koncipované obyvateľom na mieru, a to tak spoznaním ich predstáv a potrieb, ako aj schopnosťou správneho umiestnenia na pozemok.)

Šťastie mi prišlo a ja som mohla s popredným a uznávaným československým architektom nadviazať osobný kontakt.

Narodili ste sa v Spišskej Sobote. Z akej rodiny pochádzate?

Narodil som sa a vyrastal som na Spiši, kde sa na každom kroku nachádza významná architektonická pamiatka. Moji predkovia pochádzali z Nemecka, Maďarska, Poľska, takže som typický Slováčok zo Spiša, ktorý už tridsať rokov žije v Prahe.

Bolo čosi, čo vás ovplyvnilo v rozhodnutí študovať architektúru? Vaše rodisko Spišská Sobota má zachované meštianske renesančné domy a nádhernú zvonnicu, je to dielo nemeckých usadlíkov.

Určite som bol ovplyvnený domami, v ktorých sme bývali. Prvým bola drevostavba kanadského typu, druhým bol baťovský radový dom vo Svite. Bolo to pre mňa veľmi inšpirujúce, žiť v takýchto nadčasových stavbách.

Prekvapilo ma, keď som sa vo vašej biografii dočítala, že ste študovali na Fakulte architektúry Technickej univerzity v Budapešti (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem). Prečo v Maďarsku?

V treťom ročníku gymnázia bolo možné prihlásiť sa na štúdium v zahraničí. Bolo však len jedno miesto, a to v Maďarsku. Aj napriek tomu, že som tento jazyk neovládal, prihlásil som sa. Podarilo sa a posledný ročník gymnázia som strávil na prípravke v Banskej Štiavnici. V roku 1978 som začal študovať na Technickej univerzite v Budapešti. V 70-tych až 90-tych rokoch patrila fakulta architektúry k najlepším v rámci socialistických krajín. Mal som veľké šťastie na spolužiakov, s ktorými sme sa spoločne vydali na cestu objavovania. Počas celého štúdia som mal cestu za architektúrou uľahčenú vďaka veľmi dobrým pedagógom, medzi ktorými nechýbali mená ako Imre Makovec, József Finta, Zoltán Farkasdy, József Wéber a hlavne Antal Puhl, ktorý sa pre mňa stal tým najdôležitejším. Jeho vnímanie architektúry a jednoznačný postoj k práci ma formovali v priebehu niekoľkých rokov, pokračujúcich celožitným priateľstvom. V priebehu štúdia som mal možnosť zúčastniť sa prednášok slávnych architektov z cudziny, ktorí vzhľadom na to, že Maďarsko bolo najotvorenejšou krajinou sovietskeho bloku, ju mohli navštíviť buď na pôde univerzity alebo zväzu

Vila Sidonius v Černošicích

architektov. Zažil som Kishio Kurokavu, Tada Anda, Leona Kriera, Gustava Peichla, Jamesa Styrlinga...

To sú mená najplyvnejších svetových architektov 20. storočia. A čo českí architekti? Kto alebo čo podnietilo, že ste po ukončení štúdia zamierili do Čiech?

Na jednu z prednášok bol pozvaný pán architekt Miroslav Masák z libereckého SIAL-u. S týmto predstaviteľom slávneho ateliéru som strávil niekoľko dní ako tlmočník a následne sme sa dohodli, že na škole vydáme monografiu o tomto libereckom fenoméne. Podarilo sa a katalóg sa na dlhý čas stal jediným, popisujúcim tvorbu tohto ateliéru. Každá moja cesta z Budapešti do Prahy a Liberca bola spojená s návštevou SIAL-u, kde som mal možnosť zoznámiť sa aj s ostatnými členmi tohto zoskupenia architektov a inžinierov.

Po ukončení štúdia som nastúpil do ateliéru v Liberci. Úzka spolupráca a kamarátstvo so stavebnými inžiniermi boli veľmi podnetné v mojich profesionálnych začiatkoch architekta. Pracovná atmosféra a vzťahy na pracovisku boli veľmi inšpirujúce. Pracovať pod vedením alebo v blízkosti takých významných osobností, ako boli Karel Hubáček, Miroslav Masák, Jiří Suchomel, Emil Prikryl, Karel Novotný, František Bielik a ďalších, bolo pre mladého začínajúceho architekta veľmi hodnotné. Jedinou nevýhodou bolo, že úspešnosť projektov po stránke realizačnej bola, dá sa povedať, takmer nulová. Avšak spoločne, hlavne zahraničné súťaže kompenzovali nám mladým a nadšeným nedostatok reálnej práce.

V ateliéri SIAL v Liberci ako aj nadväzne v architektonickej kancelárii A.D.N.S. v Prahe ste sa podieľali na početných projektoch novostavieb a rekonštrukcií. Upútal ma obrázok čs. pavilónu na výstave EXPO 1992 v Seville, ktorý ste projektovali spolu s Martinom Němcom. Povedzte niečo o práci na projekte.

Po zmene režimu pred blížiacou sa svetovou výstavou Expo '92 v španielskej Seville sa nová republika chcela prezentovať aj novou koncepciou a pavilónom. Preto bola vypísaná architektonická súťaž vrátane libreta expozície. Spolu s Martinom Němcom a Petrom Rezkom nás porota vybrala, a tak sa začala strastiplná cesta za uskutočnením našich predstáv. Stavba realizovaná v cudzine nám poskytla veľa skúseností, a tak sme sa s kolegami z bývalého SIAL-u rozhodli, že založíme vlastnú architektonickú kanceláriu. Okolnosti tomu tiež napomáhali a naše snaženie a elán boli korunované mnohými realizovanými stavbami.

Veľká firma, akou sa A.D.N.S. stala, však vyžadovala maximálne nasadenie a najmä veľa kompromisov. To sa nezlučovalo s mojim prístupom k architektúre a aj môj osobný život sa začal viac uberať rodinným smerom. Rozhodnutie opustiť zabehnutú kanceláriu kolegovia časom akceptovali a niekoľko rokov som pracoval sám. Bolo to veľmi príjemné a architektúrou naplnené obdobie. Práca na malých zákazkách, ktoré ovplyvňoval iba vzťah investor-architekt (vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti, kde investor bol často iba zástupcom veľkého developera), bola tým, čo si architekt môže užiť len pri tomto druhu stavieb.

V súčasnosti vyučujete na Fakulte architektúry ČVUT a máte architektonickú kanceláriu s Janom Jakubom Tesařom...

Paralelne s praxou som pred niekoľkými rokmi na podnet vtedajšieho dekana fakulty architektúry Vladimíra Šlapetu po úspešnom konkurze na vedúceho ateliéru začal učiť na ČVUT. Okrem pedagogickej činnosti mám v súčasnosti spoločnú kanceláriu s architektom Janom Jakubom Tesařom. Honza bol kedysi mojim študentom a vzájomná spolupráca nám vyhovuje. Samozrejme teraz ide o rovnocenný vzťah, v ktorom sa snažíme rovnako prispievať k našej tvorbe.

Aby sme zaistili, že navrhované budovy budú slúžiť svojim obyvateľom do posledného detailu, začíname tým, že svojim klientom zadávame esej na tému „Môj vysnený dom.“ Táto náročná prípravná fáza prináša stavby, ktoré sú pohodlné a lacné na prevádzku. Vďaka starostlivému výberu materiálov a technológií sa snažíme stavať udržateľné domy, ktoré dokonale zapadajú do svojho okolia.

Jarmila Wankeová

Foto: Filip Šlapal (2–3)

Prestavba mlyna

FRANTIŠEK XAVER DANIŠ

František Xaver Daniš sa narodil 23. októbra 1796 v Banskej Štiavnici v rodine baníka. Študoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici. V Matrike študentov gymnázia z rokov 1777 – 1826 je prvý záznam o jeho štúdiu v školskom roku 1807/1808 s uvedením jeho veku 12 rokov; posledný záznam pochádza z roku 1812.

Po ukončení štúdia na gymnáziu v Banskej Štiavnici absolvoval štúdium filozofie a teológie v kňazskom seminári v Nitre. V decembri 1819 bol vysvätený za rímskokatolíckeho kňaza. Následne jeden rok pôsobil ako vychovávateľ v rodine baróna Hellenbacha. Dá sa predpokladať, že bol dobrým študentom a mal výborné referencie, keď si ho do tejto funkcie vybrala šľachtická rodina Hellenbachovcov, ktorá patrila k zámožným banským podnikateľom v Banskej Štiavnici. Jej pôvod možno vysledovať do roku 1686, keď Ján Gottfried Hellenbach (1659 – 1728) získal uhorský barónsky titul. Študoval medicínu v Jene a vo Wittenbergu a následne pôsobil ako lekár na cisárskom dvore Leopolda I. Bol tiež osobným lekárom a priateľom Františka II. Rákociho. Okrem toho vlastnil banské prevádzky a podiely v Banskej Štiavnici, Kremnici, Smolníku, Novej Bani a Hodruši. Patril k najbohatším obyvateľom Horného Uhorska; vlastnil aj pivovar a rôzne nehnuteľnosti, napríklad dom v Banskej Štiavnici, v ktorom je v súčasnosti Berggericht – mineralogická expozícia. Zastával funkciu hlavného komorského grófa a stal sa kráľovským tajným radcom. Zomrel v roku 1728. F. X. Daniš pravdepodobne pôsobil v rodine jeho pravnuka Jozefa Hellenbacha.

Od roku 1820 F. X. Daniš zastával funkciu protokolistu biskupského úradu v Nitre, a to v kancelárii generálneho vikára. V minulosti bolo bežné, že čerstvo vyštudovaní či začínajúci teológovia, ale aj študenti teológie pôsobili ako protokolisti biskupských úradov. Ich úlohou bolo po roztriedení biskupom alebo generálnym vikárom preberať dennú poštu, ktorú ďalej triedili, zaregistrovali a distribuovali. Zároveň mali prehľad o evidencii spisov, ich protokolovaní a vybavení, a tieto aktivity aj kontrolovali. V roku 1821 nastúpil ako kaplán vo Veľkom Rovnom a v roku 1826 sa stal farárom v Zákopčí. V októbri 1829 ho menovali farárom v Turzovke. Od roku 1840 pôsobil ako farár a dekan (vicearchidiakon) v Čadci a zároveň bol *assessorom* – prísediacim sudcom tabulárneho súdu Trenčianskej stolice. Bol národne uvedomelým kňazom a stúpencom bernolákovcov – patril do skupiny posledných bernolákovcov. Z nemeckého jazyka do bernolákovskej slovenčiny preložil päť zväzkov kázní viedenského kanonika Johanna Michaela Leonharda *Kázňe Nedelne a Swatečné* (1840 – 1842). K prvému dielu napísal predhovor so zdôvodnením potreby vydania uvedených kázní, pri ktorých preklade použil prvky kysuckého nárečia. Tieto kázne boli vhodnou pastoračnou pomôckou pri vyučovaní náboženských právd, ako aj pri šírení slovenského jazyka medzi spoločným ľudom.

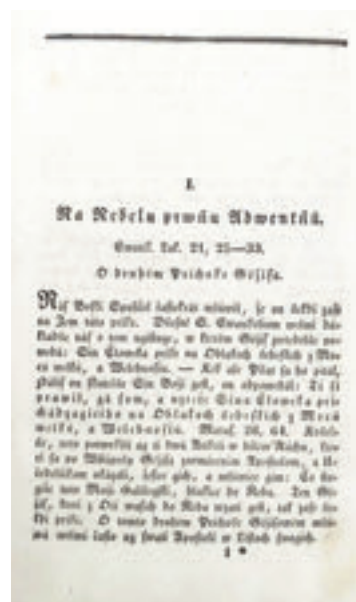
Počas svojej kňazskej služby podporoval spolky miernosti a snažil sa pozdvihnúť duchovnú úroveň roľníkov v oblasti Čadce. Zároveň podporoval revolučné premeny a sloven-

ské politické a štátoprávne snaženia. V revolučných rokoch 1848 – 1849 bol jedným z čelných predstaviteľov *Dočasnej spravujúcej rady*, ktorá mala spravovať Čadcu a ďalších 16 obcí horných Kysúc. V decembri 1848 na fare v Čadci, postavenej v roku 1778, privítal a ubytoval predstaviteľov *Slovenskej národnej rady* (SNR) Ludovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana. Verejne agitoval za „slovenské povstanie“, jeho politický program a za vstup nových dobrovoľníkov medzi povstalcov. 14. marca 1849 u neho prenocovala slovenská deputácia na čele so spomínanými členmi SNR, ktorá išla do Olomouca odovzdať cisárovi marcové memorandum s požiadavkou slovenskej korunnej krajiny.

F. X. Daniš zomrel náhle 1. apríla 1849 na mŕtvicu vo veku 53 rokov. Pochoval ho bytčiansky dekan Štefan Tvrdý pri Kostole sv. Bartolomeja v Čadci. Po revolučných udalostiach nemohol byť jeho hrob označený menom, lebo F. X. Daniš podporoval slovenské povstanie, a preto bol považovaný za nepriateľa monarchie. Na jeho hrob mohli položiť len tabuľu z pieskovca, na ktorej bol nápis v latinskom jazyku: „*EN IACET PASTOR IN MEDIO GREGIS SUI*“ v preklade „*Hľa leží pastier v strede stáda svojho.*“ V 50. rokoch 20. storočia bol jeho hrob označený malým mramorovým krížom, na ktorom bol nápis „*Neznámemu duchovnému pastierovi čadčianskému.*“ Až po 160 rokoch od smrti F. X. Daniša bol jeho hrob označený novou pamätnou tabuľou s jeho menom a zrenovovaný kríž doplnila čierna mramorová doska s nápisom kopírujúcim text z 50. rokov: „*Neznámemu duchovnému otcovi farnosti čadčianskej R. I. P.*“

Titulný list knihy *Kázňe Nedelne*

Prvá strana knihy *Kázňe Nedelne*

Kostol sv. Bartolomeja v Čadci

Kázňe Nedelné od F. X. Daniša

V zbierkach Kysuckého múzea v Čadci sa vo fonde *Sakrálne predmety*, v podfonde *Knihy* nachádza pre región Kysúc vzácny súbor kázni viedenského kanonika Johanna Michaela Leonharda s názvom *Kázňe Nedelné a Swatečné na celi Rok, Díl druhi*, ktoré v roku 1841 preložil z nemčiny do bernolákovskej slovenčiny František Xaver Daniš. Akvizícia bola získaná v roku 2009 etnológom Kysuckého múzea PhDr. Alojzom Kontrikom od vtedajšieho dekana Rímskokatolíckej cirkvi – Farnosť Čadca vdp. ThDr. Emila Floriša, PhD. Vo farskej knižnici v Čadci sa nachádzajú aj ďalšie zväzky kázni.

Obal knihy tvoria tvrdé papierové dosky svetlozelenej farby s reliéfnymi linkami a vlnovkami. V hornej časti chrbta je červený obdĺžnik so zlatým vodorovným lemovaním a nápisom v dvoch riadkoch. V spodnom riadku je nápis *Kázňe*. Na prvej nečíslovanej strane je vytlačený názov knihy *Kázňe Nedelné a Swatečné na celi Rok k duchovnému Užitiu Ludu obecného zložené, Které z německého na slowenský Gazik (Jazyk) preložil František Xav. Daniss, Farár a Vice – Archi – Diacon Čättčánski, Sl. Stol. Trenčánskeg Assessor. Díl druhi. W Nitre wítlačene u Jozefu Neugebauera. 1841*. Kniha má 399 číslovaných strán. Text je vytlačený čiernou farbou na pôvodne bielom papieri švabachom v bernolákovčine. Na predsádke je vodoznak v tvare vodorovne uloženého polného erbu s klenotom. V ľavej časti erbu je dvojkríž. Kniha bola zhotovená technikou ručnej tlače, s následným orezávaním, šitím a lepením. Výška knihy je 20,5 cm, šírka 13 cm a hrúbka 3,6 cm. V rámci ďalšieho výskumu Alojza Kontrika v roku 2009 bola do zbierok Kysuckého múzea v Čadci získaná aj pôvodná kamenná náhrobná doska s nápisom z miesta posledného odpočinku F. X. Daniša, v tom čase už značne poškodená. Text a foto: PhDr. Alojz Kontrik, Kysucké múzeum

Náhrobný kameň s novou mramorovou doskou

RÓBERT DÚBRAVEC

maliar príbehov pre deti

Róbert Dúbravec bol významný slovenský umelec, akademický maliar, grafik, ilustrátor a monumentalista. Liptovské múzeum v Ružomberku pripravilo pri príležitosti 100. výročia jeho narodenia v období od novembra do januára rozsiahlu výstavu diela tohto originálneho autora, ktorého pozná celé Slovensko najmä z kníh pre deti a mládež ako *Junácka pasovačka*, *Biela plť na Váhu*, *Pastierik* a *zbojníci* alebo *Poviestky spod pecky*.

Róbert Dúbravec sa narodil 19. januára 1924 v Ružomberku ako prvorođený syn do rodiny učiteľa, spisovateľa, básnika, novinára a blízkeho spolupracovníka Andreja Hlinku Róberta Dúbravca. Bohužiaľ, otec maliara zomrel veľmi mladý na týfus a z dôvodu choroby jeho matky Eleny sa Róbert ocitol v mladom veku v katolíckom sirotinci. Po maturite na ružomberskom gymnáziu odišiel v roku 1943 študovať do Bratislavy maliarstvo na Oddelenie kreslenia a maľovania pri Slovenskej vysokej škole technickej. Štúdium však načas prerušil, pretože sa ako 20-ročný osobne zúčastnil Slovenského národného povstania, najmä v regióne Liptova. Po skončení

2. svetovej vojny pokračoval v rokoch 1945 – 1948 v štúdiu na novovzniknutej Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave u profesora Jána Mudrocha. Popri vlastnej tvorbe bol aktívnym účastníkom mladej generácie umelcov *Nástup 57* a zúčastnil sa aj prvej výstavy *Skupiny Mikuláša Galandu* v Žiline. Bol členom Slovenskej umeleckej besedy, *Zväzu československých výtvarníkov* a *Výtvarnej rady Ministerstva kultúry*. V 60. – 70. rokoch sa dokonca stal predsedom *Zväzu slovenských výtvarných umelcov*. Realizoval sa aj pedagogicky, ako docent na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, ďalej ako *Vedúci katedry výtvarnej výchovy* na *Pedagogickej fakulte* v Banskej

O dvanástich mesiacikoch, kombinovaná technika

Z cyklu detské ilustrácie, pero, tuš, akvarel, roky 1950 – 1953

O Petrovi a Pavlovi – drevorez, rok 1962

Z cyklu *Portréty*, olej

Dve ženy, olej

Z cyklu *V priadiarni*, farebný drevorez

Bystrici alebo ako učiteľ na Strednej priemyselnej škole textilnej v Ružomberku. Bol ocenený štátnymi vyznamenaniami ako Zaslúžilý umelec alebo Rad práce. V roku 1972 získal cenu na Medzinárodnom bienále drevorezu a drevorytu v Banskej Bystrici. Zrealizoval mnoho individuálnych výstav na Slovensku ale aj v zahraničí ako napríklad v Prahe, v Brne, v Berlíne, v Halle, v Lipsku, v Djakarte, v Bagdade, v Káhire, v Moskve alebo v Sofii. Jeho bohatý tvorivý život predčasne ukončila

Portrét ženy, olej, rok 1947

iba vo veku 52 rokov tragická autohavária pri Senci. Róbert Dúbravec je pochovaný na cintoríne v Ružomberku a v jeho rodnom meste je po ňom pomenovaná ulica, kde býval. Jeho ranné maľby sú ovplyvnené hlavne francúzskym postimpresionizmom a inšpiráciou maliarmi Maximiliánom Schurmanom a Martinom Benkom. Podľa slov kurátorky ružomerskej výstavy Márie Martinkovej umelec vo svojej maliarskej tvorbe uplatňoval skôr expresívny prístup, maľoval často žánrové výjavy ako napríklad prácu, krajinné motívy alebo folklórne námety ako Morenu apod. Ústrednou témou jeho obrazov bol hlavne ženský ale aj mužský portrét, ženský akt, krajina alebo zátišie. Avšak asi najvýraznejšie sa Róbert Dúbravec uplatnil v grafike. Svojím originálnym výrazom v technikách čiernobieleho a kolorovaného drevorytu či linorytu voľne nadviazal na tvorbu iného slávneho ružomerského rodáka Ľudovíta Fullu. S jeho dielami sa môžeme stretnúť aj vo verejnom priestore. V rokoch 1952 – 1975 vytvoril viaceré nástenné maľby, sgrafitá, vitráže alebo keramické mozaiky verejných objektov v Žiline, v Banskej Bystrici, v Ružomberku, v Pezinku, v Starej Ľubovni, v Považskej Bystrici, v Tisovci, v Podskalke, v Prešove, v Trebišove či v Michalovciach. Výstava v Liptovskom múzeu zachytila dielo Róberta Dúbravca v jeho komplexnej šírke. Na prvý pohľad zaujmú oleje väčších formátov ako *Dve ženy*, *Portrét ženy*, *Ženský akt II* alebo mužské portréty z 50. rokov. Pri jeho voľnej grafike ide najmä o angažovanú dobovú tvorbu s tematikou SNP, mierového života a oslavy práce, ako možno vidieť na drevorezoch *V priadiarni* či *Pieseň o vysokých peciach* zo 60. rokov alebo oslavy pokroku v oblasti vedy a techniky napríklad v grafike *Rakety pošleme na Mesiac*. No azda najatraktívnejšie z celej výstavy je práve veľké množstvo knižných ilustrácií ako napríklad *Oravské rozprávky*, *O dvanástich mesiačikoch*, *Pastierik*, *O troch bratoch*, ktoré vznikli v 70. rokoch uplynulého storočia. Síce sa autor abstraktnej tvorbe príliš nevenoval, v rámci výstavy ale prekvapia aj jeho dve farebné *Abstraktné kompozície*, čo len potvrdzuje široký tvorivý potenciál umelca, ktorý sa, bohužiaľ, vďaka nešťastnej udalosti z 8. novembra 1976 nemohol rozvinúť naplno. Výstava v Liptovskom múzeu je napriek tomu dôstojným pripomenutím jeho diela.

Text a foto: *Vladimír Dubeň*

JEDINEČNÝ EXPONÁT MUZEA MĚSTA PRAHY

Muzeum města Prahy

V sousedství metra linky B a C Florenc se nachází pěkná neorenesanční budova z konce 19. století s mimořádně zajímavými sbírkami – Muzeum města Prahy. Bohužel jej zdaleka ne všichni Pražané někdy navštívili; mnozí berou jeho existenci jen na okraji vědomí. V současné době se dokončuje rekonstrukce budovy a muzeum má být otevřeno během roku 2025.

Přítom tu návštěvník najde tisíce zajímavých exponátů a fotografií svědčících o historii i současnosti metropole České republiky. Skvostem mezi exponáty je rozsáhlý **Langweilův model Prahy** – vytvořil jej ve 20.–30. letech 19. století zaměstnanec univerzitní knihovny Antonín Langweil. Na ploše asi 20 metrů čtverečních zachycuje v měřítku 1 : 480 více než dva tisíce objektů historického centra města, z nichž asi polovina dnes už neexistuje. Zobrazuje Staré Město s židovským ghetem, větší část Malé Strany a Pražský hrad s Hradčany. Model byl vytvořen z papírové lepenky s použitím dřevěných prvků na konstrukce domů a komínů. Budovy jsou zachyceny s obdivuhodnou přesností včetně detailů výzdoby fasád a podrobnostmi dvorů a zahrad i domovních parcel a přilehlých pozemků. Jde o mimořádné svědectví lidského umu, schopností a také nekonečné trpělivosti i obětavosti – nemalé finanční prostředky šly na úkor rodiny. Dnes si nedokážeme představit, jak chudý knihovník věnoval všechnen volný čas (volné soboty ještě půldruhého století byly něčím neznámým), jakými omezeními trpěla rodina jeho „koníčkem“. Skromný autor zemřel v bídě. Teprve po jeho smrti zaslala vdova prosebný dopis monarchovi; model našťastí zakoupil císař Ferdinand V. pro vznikající Vlastenecké muzeum v Praze. Poprvé byl model zpřístupněn 25 let po smrti autora na Staroměstské radnici a v roce 1891 byl vystaven na Zemské jubilejní výstavě. Po období, kdy byl zahrnut do sbírek Lapidária Národního muzea, přešel do správy metropole. Po náročném restaurování na přelomu 60. a 70. let minulého století je umístěn

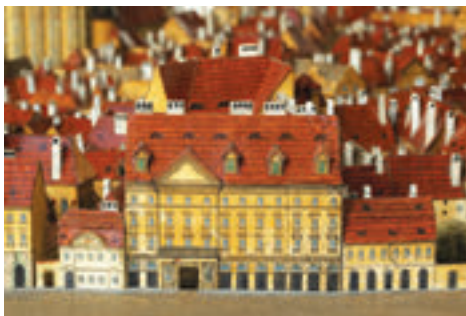
v Muzeu města Prahy, nejprve v prosklené a později v prachotěsné vitríně. Dnes mají návštěvníci možnost prohlédnout si mimořádný objekt díky otočné kameře a novému osvětlení.

Před dvěma desetiletími zahájil Magistrát hlavního města a Muzeum města Prahy projekt digitalizace modelu. Zakázka v hodnotě 12,5 milionu Kč začala fotografováním s cílem pořídit cca 250 000 snímků ve vysokém rozlišení; nepřístupná místa se snímala pomocí lékařské kamery. V kinosále v suterénu budovy muzea mohou návštěvníci shlédnout 3D stereo kino se 6minutovým přeletem nad virtuálním modelem; podobný segment průletu nad židovským městem lze vidět v Židovském muzeu v Maiselově synagoze.

Je spodivem, že takový skvělý – určitě ve světě ojedinělý – exponát nebyl dosud zařazen mezi národní kulturní památky. Není snad neskromné, zmíním-li se, že autor těchto řádků podal nedávno podnět Ministerstvu kultury ČR, aby bylo učiněno zadost spravedlnosti a Langweilův model byl veřejně oceněn; existují signály, že se tak stane.

Text: Petr Kuněš

Foto: Muzeum města Prahy

lampáš

Príloha slovenských vysokoškolákov v ČR

Nadějné putování

Nepatřím mezi ty, kdo mají přehled o papežských bulách. Ale v květnu loňského roku vydal papež František bulu ohlašující, že rok 2025 je rokem svatým a jde o 25. řádné univerzální jubileum roku odpuštění. Zatímco poprvé, a proto i nadále, bylo hlavním tématem odpuštění dluhů a trestů za spáchané hříchy, letos je navíc přidáno, že Svatý rok je rokem naděje.

Prvním takto svatým rokem byl rok 1300, který nakonec stvrdil bulou poslední vpravdě univerzálně mocný a okázale mocichtivý, „přepychový“ papež Bonifác VIII. Tehdy bylo odpuštěno poutníkovi, který patnáctkrát v tom roce pokleknul před hroby apoštolů ve Vatikánu a vhodil peněžitý dar (římstí obyvatelé museli pokleknout třicetkrát). V bazilice San Giovanni v Lateránu zbyl fragment fresky, která Bonifácovo zahájení takzvaného milostivého léta zobrazuje. Autorství je připisováno Giottovi di Bondone, který v návaznosti na Cimabua vymaloval značnou část významných kostelů a hrobek počátku 14. století. Zachovaly se například první podobizna Danta (dnes v Museo del Bargello ve Florencii), podobizna Františka z Assisi (v menší bazilice v Assisi) nebo celková výzdoba kaple Scrovegniů v Padově. Tuto kapli dal v roce 1305 postavit syn lichváře Enrico degli Scrovegni, aby odčinil hříchy svého otce (už podle Aristotela peníze nemůžou plodit peníze). Dante Alighieri padovského hříšníka zmiňuje ve své *Komedii*, kde ho řadí do třetího pásma sedmého kruhu pekla, které vyčlenil rouhačům, sodomitům a lichvářům – ti páchají násilí na práci. Dante dost pravděpodobně byl mezi davy poutníků, kteří se v prvním svatém roce vypravili do Říma. Nejen, že *Komedii* podle některých výpočtů situuje do roku 1300, ale i v 18. zpěvu Pekla

odkazuje na Řehořovo milostivé léto téhož roku, když popisuje obousměrné davy poutníků na mostě přes Tiberu. Řím údajně navštívilo kolem dvou miliónů poutníků, takže šlo opravdu o nevídané davy, které pro básníkovu imaginaci dost možná sloužily jako pomyslný vzorkovník hříšníků. Nicméně jde o žánr *Komedie*, což předem neznamená, že by se čtenář měl především bavit, znamená to, že báseň o třech kantikách nebude mít tragický, nýbrž dobrý a nadějný konec.

Papež František zvolil pro 25. jubileum svatých let odpuštění téma poutnictví naděje. Bulu, která je mimochodem na oficiálních vatikánských stránkách dostupná i ve slovenském překladu, nazval *Spes non confundit*, což je citát z Pavlova *Listu Římanům* (5, 5). Stojí za povšimnutí, že zatímco slovenský ekumenický překlad zní „nádej nezahanbuje“, česky se překládá „naděje neklame“. Rozdíl není zanedbatelný a možná se kontemplace českých a slovenských poutníků už jen kvůli němu mohou vyvíjet v odlišném naladění i očekávání. Dnes už ale pravomocí poutního jubilejního svatého místa nemá jen vatikánská bazilika, existuje seznam zapojených poutních a klášterních kostelů i na českém a slovenském území, který čítá kolem sto padesáti míst. Mimo známé kulturní památky jsou zapojena i méně frekventovaná místa a dosud fun-

gující kláštery, jejichž prohlídky mohou být inspirativní pro každého. Mezi nimi je například románsko-gotický Kostel Zvěstování Panny Marie v Teplé v klášteře premonstrátů, který má své opaty od 12. století dodnes. V Želivě lze vedle také dodnes fungujícího kláštera navštívit Kostel Narození Panny Marie v gotizující barokní přestavbě Jana Blažeje Santiniho-Aichela. V Jeseníkách je Kostel Panny Marie Pomocné ve Zlatých Horách, který byl znovu postaven a vysvěcen potom, co byl odstřelen a srovnán buldozery v roce 1973. Slovenský seznam míst je delší, mezi zapojenými klášterními kostely je například ten v Krásnom Brode, kde jsou baziliáni, prepoštský Kostel Panny Márie v Klástore pod Znievom nebo nejstarší uherské poutní místo Marianka nedaleko Bratislavy. Jeden z mála zachovaných kartuziánských klášterů, který je dnes muzeem – Červený kláštor v okrese Kežmarok sice na seznamu není, ale stojí za pozornost, stejně jako mnohá další místa i ve větších městech. Jisté budou díky jubileu zpřístupněny v průběhu roku i kulturní památky, kostely a konventy, které běžně navštívit nelze.

(Následující črta byla volně inspirována návštěvou kartouzy v lombardské provincii Pavia.)

Dokonale podbízivá podobenství

Navštívit muzea v navštíveném městě se považuje za znak kulturnosti člověka. Snadno se pak stane, že kulturnost znamená pachtění se za domnělými pamětihodnostmi, za něž se někdo rozhodl vybírat vstupné. Aby je prodal, musí vytvořit jejich hodnotu, tedy hodnot toho, aby si je někdo pamatoval, rozuměj, aby si jejich fotkami plnil paměť telefonu. Taková místa člověk nepřehlédne, protože mu je stokrát prozradí vyobrazení na prodejních magnetkách.

Zdá se být novým pravidlem, že slušný turista nepůjde do Benátek. Připustíme-li si, že Benátky byly vykiččeným turistickým místem už v osmnáctém století, asi spíš vždy platilo, že slušný turista se nebude chtít chovat jako turista. Ale každý turista zůstává turistou a čas od času šuká po ulicích jako Babička po světnici.

Navštívení míst, která mají za drobný poplatek z člověka udělat kulturní bytost, má dva póly, stejně jako magnetky. V těch nepřitažlivějších se přítomnost dalších novopečených kulturních lidí snadno stane odpudivou. V Itálii mezi taková místa patří i pozoruhodné množství turisticky navštěvovaných kostelů. Goethovský tovaryš na výletě, který se stává kulturním člověkem fotografováním pamětihodností, má po krátké době telefon plný svatých obrázků. Itálie je země kostelů, proto je v málokterém městě pouze jeden. Ale ani na vcelku odloučených místech, která tu a tam ještě obývá společenství mnichů, jich není pomálu.

Kartuzián Domenico provází poslední skupinku turistů před poledním klidem k modlitbě a ke společnému obědu v uzavřeném kruhu bratří. Postaví se ke vchodu do dómu a nechá kolem sebe vytvořit rozpačitý rozlezlý hlouček. Do ševlení a mrmlání začne klidně kynout rukou k iluzivní fresce. V průvodci je nadepsána slovy: *Kartuzián s klidnou lhostejností pohlížející na návštěvníky*, a opravdu. Z fresky klidně a lhostejně, přízně si, mírně znuděně, možná až otráveně, pohlíží bratr Bernardino a o kousek dál i bratr Jacopo ze 17. století. Nemají venkovní plášť, díky nimž ve francouzštině došlo k tomu, že se slovem kartuzián označuje i plemeno modrošedé domácí kočky. Bratři jsou v běžovém a bratr Jacopo se tváří k tomu všemu i trochu rozmrzele. Oba mají plnovous a váčky pod očima a čtyři století hledí na dění v kostele.

Bratrovi Domenicovi těžko odhadnout věk a je-li starcem, není to na něm moc znát. Má černé oči a v nich hluboce polo-

žené jiskry odevzdanosti. Jestli se opravdu jmenuje Domenico, nevím jistě. U vstupní brány byl člověk v bílé košili s vysílačkou, který dohlížel na zakoupení vstupenek u samoobslužných panelů, za něž člověk nic neplatil, jen dostal lístek s nulovou sumou. Ten říkal, že fotit budeme smět, jen pokud nás bude provázet bratr Domenico – tomu to prý jedinému nevadí. Po chvíli je zřejmé, že bratři se v provázení střídají podle různých klíčů a rozhodně se nepodřizují vůli z vnějšku. Rozhodně se nepřizpůsobují pravidlům roztěkaných dozorců a uřvaných dozorkyň v bílých košilích s vysílačkami, jejichž jedinou zárukou autority jsou visačky na krku. Dozorcové neradi tuší, že jejich skutečné slovo je až pod slovem bratrů. Dozorcové otevřou dveře tam, kam bratr ukáže lehkou pomalou rukou, čímž uvede do pohybu hlouček návštěvníků. Později bude k rozhýbání skupinky stačit směr jeho pohledu.

Bratr Domenico má zprvu učitelský přístup k výkladu. Jemně gestikuluje, mírně dramatizuje, vážnější věci podtrhne laskavým vtipem. S požitkem opakuje, že všechna modř v kostele je pečlivě tam na místě rozdrčený lapis lazuli. Strop dómu je opravdu nezvykle zářivě modrý, barvivem se očividně nešetřilo. V apsidě se modří i stínovalo a kromě běžného použití na pláštích Krista a Marie se upotřebila tak velkoryse, že jsou zcela modří i všichni přihlížející andělé na pozadí. Po boku klečí ten Sforza, který všechen lapis lazuli financoval, na sobě nemá žádný.

„My kartuziáni jsme od Benedikta z Nursie převzali nejen ono *ora*, ale i ono *labora*. Proto to tu vypadá, jak to tu vypadá. Víte, klášter ničil kde kdo. Například napoleonští vojáci stříleli do freskové výzdoby, i zde v transeptu, kde stojíte – vidíte, támhle? Obili zlato, rozdrápali drapérie. Lapis lazuli se jim nepovedl všude oškrábat, byl příliš vysoko.

Bohoslužby v tomto kostele nejsou přístupné často, proto zde nejsou lavice, ale jen židle. Stálá místa k sezení máme v chóru.“ Těchto dvaadvaceti míst z 15. století je opatřeno složitými portrétními intarziemi a díky dobré péči mnichů působí zachovalé. Zde se bratr Domenico promění v kazatele a bohatou výzdobou presbytáře si spíš pomáhá. V této části prohlídky ho začnou poslouchat i ti ze skupiny, jejichž pozornost si dříve nezískal. Tady už nejde o historická fakta, ale o vlastní spásu. Jedna z modliteb je věnována i zažehnání hrůz války – „to za vás totiž nikdo neudělá, stejně jako žádnou jinou za vás nikdo neodřídí, vše dobré i zlé je v člověku a v očistě nikdo není zastupitelný,“ pronáší klidně a soustředěně místo výkladu, který by se zaměřoval na umělecké provedení výzdoby.

Kříže jsou v celé stavbě v dokonalých proporcích, od největšího k nejmenšímu. Ten nejmenší po bratrovi Domenicovi vmžiku všichni zopakují na svých tělech rychlou gestikulaci.

Lapis lazuli je vidět všude na obloze, když vyjdeme ven do ochozu malého kláštera a chodbičkou s méně zachovalými freskami, ale s čitelným nápisem *Philosophia morta*, vejdemo do velkého ochozu s ubikacemi. Lapis lazuli čistého poledního nebe září ještě víc. Obrovský čtvercový ochoz silně dekorovaný sochanými mramorovými sloupy lemují malé domečky s komíny, připomínající vesnické kostelíky. Je jich tolik, kolik písmen abecedy. Každý mnich má pro svůj volný čas o samotě takový vlastní malý klášter, vysvětluje bratr Domenico, a v nitru má každý ještě jeden klášter, řekne Domenico pozvedaje klíč od ubikace A a ukazuje k písmenu Alfa nad svojí hlavou. K tomu, abyste ho měli, nemusíte být mnichem. Odmlčí se a pak ještě celou, respektive dvouposchodový příbytek, otevře k nahlédnutí. Každý mnich má v domečku ještě svůj vlastní ochoz se zahrádkou a studnu.

Text a foto: *Alexandra Brocková*

Maliarka milujúca život, Lea Mrázová

Portrét Mikuláša Hubu

Tatiana

Kytica

Lea sa narodila v roku 1906 v Moštenici, v malej obci nachádzajúcej sa na strednom Slovensku, neďaleko Banskej Bystrice. Po vychodení gymnázia sa zamerala na štúdium francúzskeho a slovenského jazyka na vysokej škole v Prahe, neskôr navštevovala aj Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Popri štúdiu jazykov a prekladateľskej činnosti sa venovala umeniu, najskôr navštevovala súkromné maliarske školy u profesora Rudolfa Vějricha v Prahe a v Bratislave u akademického maliara Gustáva Mallého, ktorý bol významným priekopníkom impresionizmu. Počas tridsiatych rokov navštevovala pražskú Ukrajinskú akadémiu umenia. V roku 1947, zhruba desať rokov po jej prvej samostatnej výstave, sa na Académie des Beaux-Arts v Paríži venovala technike nástenného gobelínu a ako jedna z prvých presadila na Slovensku techniku art protis (výroba nástenných kobercov, ktorá spája umenie maľby s technológiou netkaných textílií).

Štúdium jazykov Leu zaviedlo k písaniu. Niekoľko rokov pravidelne prispievala do časopisu pre ženy *Živena*, ktorý v rokoch 1934 až 1939 sama redigovala. Publikovala aj v iných významných dobových periodikách, ako *Slovenské pohľady*, *Národné noviny* alebo časopis *Elán*. Písala rôzne reportáže, príspevky o známych osobnostiach, divadelné či knižné recenzie. Okrem vlastnej literárnej činnosti sa venovala prekladaniu francúzskych a poľských textov. Popri publikovaní však nikdy nezanevrela na maľovanie. Ešte pred jej prvou oficiálnou výstavou sa jej maľby mihli ako príloha v tom či onom článku. Lea často portrétovala známe osobnosti svojej doby, no napríklad v *Živene* je možné nájsť aj vyobrazenia kytíc, ktoré boli pre Leu typické aj v jej neskoršej tvorbe.

Na konci tridsiatych rokov sa Lea spolu s manželom, literárnym a historickým kritikom Andrejom Mrázom, sťahuje z Turčianskeho svätého Martina do Bratislavy. V hlavnom meste začína viac inklinovať k divadlu, ktoré sa stáva výrazným podnetom pre jej tvorbu. Sama sa o divadle vyjadrila nasledovne: „Divadelné umenie náruživito milujem. Je mocné, mnohotvárne, pôsobivé a má v sebe množstvo výtvarných podnetov.“ V prvých rokoch Leinho pôsobenia v Bratislave vznikajú maľby a ilustrácie zobrazujúce her-

Titulným dielom jednej z minuloročných aukcií spoločnosti SOGA bola podobizeň významného slovenského herca 20. storočia, pána Mikuláša Hubu. Autorkou tohto obrazu je umelkyňa Lea Mrázová (1906 až 1995). Za každým obrazom sa skrýva príbeh – príbeh toho, za akých okolností bol vytvorený, ale predovšetkým príbeh umelca, ktorý stojí za jeho vznikom. Kto bola Lea Mrázová? Bola len umelkyňou, alebo vo svojom živote zastávala viacero profesijných či životných rolí?

cov počas divadelných premiér. V roku 1940 napríklad zachytila Jána Jamnického v roli Kreóna, Paľa Bielika ako Jánošíka, Vilmu Jamnickú, ktorá vystupovala v hre *Pred západom slnka* a mnohých ďalších.

Práve z tohto obdobia pochádza aj v úvode zmienený *Portrét Mikuláša Hubu*, ktorý sa taktiež viaže k divadelnému prostrediu. Mikuláš Huba stvárňuje postavu Hernaniho. O divadelnej inscenácii Lea napísala aj krátku recenziu do časopisu *Elán*, kde hercov výkon komentovala slovami: „Zložitú úlohu Hernaniho podal mladý nadaný herec Mikuláš Huba. Skôr romantickej predstave mladosti ako odbojníckej predstave romantického hrdinstva chcel zodpovedať jeho fyzický typ a vari i zameranie réžie. Na kolísavej škále týchto dvoch faktorov Hugovej postavy Hubov výkon síce vyhládaval si vyjadrenie, ale víťaznú a ucelenejšiu líniu romantickej jednoty týchto faktorov nenašiel.“ Hoci recenzia nie je čisto pozitívna, Mikuláš Huba musel Leu niečím zaujať, ba až očariť.

Lea zachytila mladého herca, ktorý stvárňuje svoju postavu s hrdosťou. Jeho hlboký tmavooký pohľad si zaiste podmanil nielen Leu, ale istotne upúta nejedného pozorovateľa. Je zrejmé, že obraz nie je priamym prepisom skutočnosti. Ide o štylizáciu, ktorú Lea

namaľovala až po zhladnutí predstavenia, čo svedčí o jej nesmier-
nom talente a schopnosti preniesť emóciu cez plátno. Zaujímavé je,
že obraz stvárňuje na jednej strane Mikuláša, ale na strane druhej
Hernaniho – ide o akúsi syntézu autentickej osoby a herca, ktorú
nie je možné oddeliť. Každý herec totiž odovzdáva tej či onej po-
stave niečo zo seba. Farba je na obraz nanášaná pomocou špachtle
v hojnom množstve, a tak sa pri pozorovaní originálu môže stať,
že časti obrazu budú vystupovať do priestoru. Akoby Lea túžila
po tom, aby každý dokázal pocítiť Mikulášovu malebnosť. Ako
sama povedala: „S portrétmi u mňa nie je vec taká prostá. Viem
sa odhodlať portretovať len takých ľudí, ktorých alebo mám rada,
alebo ktorých si cítim, alebo napokon, ktorí sa mi veľmi páčia pre
svoju malebnosť.“

Lein prechod od publicistiky k maľovaniu nebol zreteľný, preto-
že sa maľovaniu venovala takmer celý život. Sama na otázku, kedy
začala s maľovaním, odpovedala: „Ako som začala, to ani neviem.
Tak ako začíname chodiť, smiať sa, plakať a hovoriť prvé slová.
Všetko som si odkresľovala, čo som v detstve videla okolo seba,
a vždy sa hrala s farbičkami.“ Nie je prekvapením, že popritom,
ako jej ilustrácie boli uverejňované v dobovej tlači, začala postup-
ne svoje obrazy vystavovať. Najskôr vystavovala na výstavách žien
Malej dohody v Belehrade, Záhrebe, Bukurešti a Turčianskom svä-
tom Martine. Jej prvá samostatná výstava sa konala v roku 1938
v Bratislavskom umeleckom kabinete a bola prijatá nanajvýš klad-
ne – či už domácou scénou, alebo kritikmi. Janko Alexy, slovenský
spisovateľ a maliar, o jej prvej výstave napísal: „Lea Mrázová na
svojej poslednej výstave ukázala sa ako portrétistka veľmi prudké-
ho farebného prednesu. Ten dravý prednes zmiernil sa a zabeháva
teraz do delikátnych škvŕn, vynášajúcich chutnú sviežosť. Maľuje
elegantné panie, bez toho, žeby uviazla v sladkosti alebo v prázd-
nych efektoch. Rozhodne patrí medzi najtalentovanejšie osobnosti
v radoch našich podobizňárov, pri čom cítiť tu aj zdravú svetovú
orientáciu.“

Aj napriek tomu, že Leina tvorba bola prijímaná s úspechom, po-
čas svojho života mala len veľmi málo samostatných výstav – kon-
krétne päť. Janko Alexy sa o Lei vyjadril ako o skvelej portrétistke.
Hoci portretovala veľa, vrátane seba samej, v jej tvorbe prevládali aj
iné motívy. Medzi najvýraznejšie patrili zátišia s kyticami, krajinky,
obrazy miest či rôzne abstrakcie. Neskôr ju ale začali zaujímať aj
ľudové zvyky a im podobné motívy, ktoré je možné nájsť napríklad
na gobelínoch. Na začiatku Leinej tvorby dominovali čiernobiele
skice. V 40. a 50. rokoch sa v jej dielach začínajú objavovať výrazné
farby, pričom na obrazoch často dominuje červená a oranžová. Od
60. rokov však farebnosť v jej diele ustupuje. Nastupujú tmené
odtöne tmavomodrej, zelenej až čiernej.

Zodpovedať na otázku, kto bola Lea Mrázová, je v rámci jedné-
ho článku neľahká úloha, no zo spôsobu, akým tvorila, z rozhovo-
rov s ňou a z textov o nej je možné pocítiť, že to bola predovšetkým
moderná vzdelaná žena, publicistka, umelkyňa a matka, mala dve
deti. Všetky tieto role zastávala v živote podobne ako ich zastávajú
mnohé ženy dnes. Svojím neokázalým a jedinečným umeleckým
štýlom zanechala významnú stopu v slovenskom modernom ume-
ní. Hoci sa o nej v súčasnej dobe až tak veľa nehovorí, môže byť
aj ona, podobne ako jej známejší súčasníci nekonečným zdrojom
inšpirácie, či už v umení, alebo prístupom k životu: „Obdivujem
krásu. Hoci dnes žijem prevažne sama, každé ráno pozdravím,
vďačná za nový deň, ktorý sa predo mnou otvára. Chcem mať
vkusne prestretý stôl, žiť ako človek, s ľudskou dôstojnosťou. Po-
kladám to za prirodzené právo každého, čo žije na tejto Zemi,
a preto cieľom všetkého, o čo som sa aj v umení usilovala, bolo

urobiť čo len málo, koľko bolo v mojich silách pre skultúrnenie,
pozdvihnutie ľudskej existencie proti všetkému, čo do nej nepriaz-
nivo a zhubne zasahuje.“

Zdroje:

- ALEXY, Ján: Výstava novoutvoreného Spolku slovenských umelcov.
In: *Kultúra*, 1939, roč. XI., č. 11
ČERVENANSKÁ, Ľúta: Slovenská umelkyňa o svojom živote,
ideáloch a túžbach. In: *Slovák*, 1939, 8. X. 1939.
MRÁZOVÁ, Lea: Z ateliéru Ley Mrázovej. In: *Kultúrny život*,
1956, roč. XI., č. 39.
MRÁZOVÁ, Lea: Hugov Hernani na scéne SND. In: *Elán*,
1940, roč. X. č. 9.
ŠIMULČÍKOVÁ, Jana: Utkané zo svetla a jasu. In: *Nedelná
Pravda*, 1983, roč. XVI., č. 45.
Neznámy autor: S obrazmi Ley Mrázovej. In: *Národné noviny*,
1938, roč. LXIX, č. 83.
[https://www.soga.sk/aukcie-obrazy-diela-umenie-starozitnosti/
aukcie/158-zimna-aukcia/mrazova-lea-portret-mikulasa-
hubu-76287](https://www.soga.sk/aukcie-obrazy-diela-umenie-starozitnosti/aukcie/158-zimna-aukcia/mrazova-lea-portret-mikulasa-hubu-76287)

Zdroje obrázkov:

- Lea Mrázová, *Portrét Mikuláša Hubu*, 1940, www.soga.sk
Lea Mrázová, *Autoportrét*, 1945, www.webumenia.sk
Lea Mrázová, *Tatiana*, 1977, www.webumenia.sk
Lea Mrázová, *Kytica*, okolo roku 1975, www.soga.sk

Soňa Mihalíčková

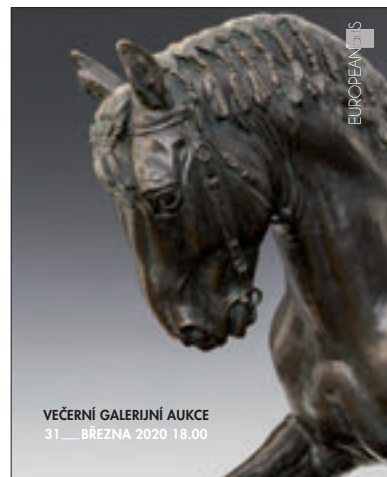
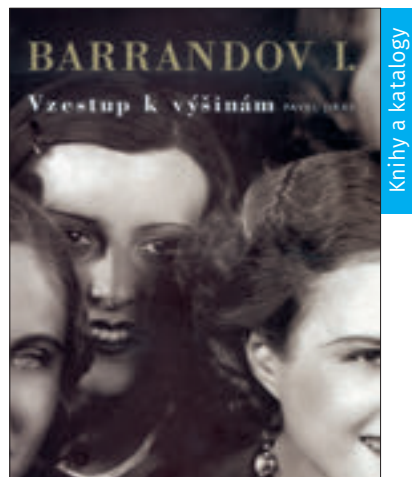
Lampáš pripravila a koordinuje
Alexandra Brocková, FHS UK, Praha.

Autoportrét

Naše studio tvoří nejen grafici, ale i DTP specialisté pro předtiskovou přípravu. Dáváme si záležet na kreativitě a nápadu, který je posléze vizualizován v našich grafických výstupech.

Nabízíme profesionalitu, spolehlivost, osobní přístup i rozumné ceny.

OTEVŘETE DVEŘE
NEJVYŠŠÍ CENĚ
ZA VAŠI NEMOVITOST

Odhad nemovitosti zdarma
Dědické řízení

+420 724 144 844

jana@janasmidovareality.cz

www.janasmidovareality.cz